

ANNE-ÇOCUK İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE İLETİŞİM BECERİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Hüseyin KAZAN

İstanbul Aydın Üniversitesi, Türkiye

huseyinkazan@aydin.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-1458-2860>

Seyran SARISOY

İstanbul Aydın Üniversitesi, Türkiye

seyransarisoy@stu.aydin.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-8637-4948>

<i>Atıf</i>	Kazan, H.; Sarısoy, S. (2021). ANNE-ÇOCUK İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE İLETİŞİM BECERİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA. <i>İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i> , 13(2), 441-472
-------------	--

ÖZ

İletişim toplumun varlığının anahtarıdır. Güçlü bir ailenin özelliklerinden biri, birbirleriyle olumlu iletişim kurma ve sürdürme yeteneğidir. Etkili iletişim, yaşam boyu düzenli uygulama gerektiren, anne-baba ve çocuğun birbirlerine bilinçli veya bilinçsiz olarak iletmek istediklerini aktardıkları bir süreçtir. Bu süreçte anne çocukla ilk iletişimi başlatan önemli bir konumdur. Bu çalışmada annelerin etkili iletişim yöntemlerini kullanımlarına yönelik bakış açılarını ve etkili iletişim becerileri ile ilgili bilgilerini belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmada etkili iletişim yöntemleri, anne görüşleri üzerinden irdelenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu 2019-2020 Eğitim-Öğretim yılında, İstanbul ili Kadıköy ilçesine bağlı resmi bir ilkokulda anasınıfına devam eden 4-5 yaş grubu çocukların anneleri oluşturmaktadır. Araştırma verileri araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış açık uçlu sorular ve anket kullanılarak görüşme yöntemi ile toplanmıştır. Araştırmanın verileri betimsel analiz kullanılarak değerlendirilmiştir. Araştırma bulgularına göre; annelerin etkili iletişim yöntemlerini kullanma konusunda yeterli bilgi ve farkındalık düzeyine sahip olmadığı görülmüştür. Ayrıca annelerin çocukları ile sağlıklı iletişim kurma düşüncesi ile kullandıkları

(Geliş tarihi: 15.12.2020 – Kabul tarihi: 01.03.2021), DOI: 10.17932/IAU.IAUSBD.2021.021/iausbd_v13i2006

Araştırma Makalesi-Bu makale iThenticate programıyla kontrol edilmiştir.

Copyright © İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

İletişim dilinin ve davranışlarının iletişimi engeli olduğunun farkında olmadıkları sonucu ortaya çıkmış ve sorunun çözümü için annelere iletişim eğitimlerinin verilmesi önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *İletişim, Anne-Çocuk İletişimi, Okul Öncesi Dönem*

A RESEARCH ON PRE-SCHOOL COMMUNICATION SKILLS IN THE CONTEXT OF THE MOTHER-CHILD RELATIONSHIP

ABSTRACT

Communication is the key to the existence of society. One of the characteristics of a strong family is the ability to communicate positively among each other and maintain it. Effective communication requires regular practice throughout life; It is a process that parents and children convey what they want to transmit to each other consciously or unconsciously. In this process, the mother is in an important position that initiates the first communication with the child. In this study, it was aimed to determine mothers' perspectives on using effective communication methods and their knowledge about ethical communication skills. Effective communication methods were examined through mothers' views in the study. The study group consists of mothers of children aged 4-5 who attend nursery school in an official primary school in Kadıköy district in Istanbul within the 2019-2020 academic year. Research data were collected by interview method using semi-structured open-ended questions and questionnaires prepared by the researchers. The research data were evaluated using descriptive analysis. According to the research findings; It has been observed that mothers do not have sufficient knowledge and awareness about using effective communication methods. In addition, it was revealed that the mothers were not aware of the communication language and behaviors they use with the idea of establishing healthy communication with their children and it was suggested that mothers should be given communication training to solve the problem.

Keywords: *Communication, Mother-Child Communication, Preschool Period*

GİRİŞ

Aile, toplumun önemli ve en temel birimidir. Çocuğun dünyaya geldiği andan itibaren ona yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli bakım ve desteğin sunulduğu, duygusal beklentilerinin karşılandığı, iletişim becerilerini öğrendiği birincil sosyal gruptur (Kır, 2006). Çocuklar, hayatlarının ilk anlarından itibaren kendilerini korumak ve ihtiyaçlarını karşılamak için ebeveynlerine ve ailelerine güvenirlir. Ebeveynler çocuğun ilk ilişkilerini oluşturmakta ve bu ilk deneyimler çocuğun tüm hayatını şekillendirmektedir. Çocuklar; gelişim ve öğrenmelerini nasıl desteklemeleri gerektiğini bilen, onların bireysel ihtiyaçlarına duyarlı olan ebeveynlerle güvenli ve pozitif ilişkiler kurduklarında en iyi şekilde gelişir ve öğrenirler (Allen ve Kelly, 2015). Çocukların pozitif duygusal sağlık ve refahını destekleyen ve pozitif bir benlik duygusu dahil olmak üzere genel ruhsal ve zihinsel sağlıklarını ve stresli durumlarla başa çıkma, korkuların üstesinden gelme ve hayal kırıklıklarını kabul etme becerilerini destekleyen bakıma ihtiyaçları vardır. Ebeveynler bu davranışları yönetmede temel kaynaktır. Olumlu onaylamalar sağlayarak, sevgi ve saygı ileterek ve güvenlik duygusu vererek bu rolü üstlenirler (Thompson, 2017). Dolayısıyla, aile içi iletişimi ve ilişkileri bilmek, çocuğun gelişimindeki etkisinin anlaşılmasına yardımcı olabilir.

AİLE İÇİ İLETİŞİM

Aile içi iletişimi açıklamadan önce iletişim kavramının tanımını yapmak faydalı olacaktır. İletişim, sosyal bir meseledir ve insanın sosyal yaşamını mümkün kılmaktadır. İnsanlığın temeli iletişime dayanmakta ancak iletişim becerileri yetersiz kalmaktadır. Zamanla çevresiyle çeşitli iletişim sistemleri geliştiren insanlar için en belirgin olan konuşma ve dil becerisidir. İnsanın dil ve ifade becerileri, karmaşık bir sistemden çok daha fazlasıdır. Sözlü iletişim hiçbir şekilde tek iletişim yolu olmamıştır. Elleri, jest ve mimikleri, ses tonunu doğru kullanmak gibi beden dilinin de eklenmesi ile sosyal ilişkiler, büyük ölçüde güçlenmiştir (Cherry, 1966). Genel olarak iletişim için belirlenen amaçlara sözsüz sinyaller de hizmet etmektedir. İletişim neredeyse her gün değişen, dinamik ve büyüyen bir alandır. Günümüzde kullanıldığı alana göre farklı şekillerde bir çok tanımı bulunan iletişim; Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde (TDK, 2020); duygu, düşünce veya bilgilerin çeşitli yollarla, başkalarına aktarılması, bildirişim, haberleşme, iletişim olarak ifade edilmektedir. İletişimin bilgi edinmek, ikna etmek, yönetmek, eğlenmek, çevre üzerinde etkili olmak gibi tanımlamaları da yapılmaktadır. Bunun yanında başkalarında tutum geliştirme ve değiştirmeye yol açmak, istendik davranışları yaygınlaştırmak, karşımızdaki kişiyi anlamak şeklinde tanımlandığı da görülmektedir (Merih, 1996). En kısa tanımıyla iletişim; bilgi üretme, aktarma ve anlamlandırma süreci olarak tanımlanmaktadır (Dökmen, 1989). Farklı şekillerde tanımlanan iletişimin insan davranışlarına yansımaları ise iletişim becerilerini doğru ve etkili kullanmakla mümkün olabilir.

Kişiler arası ilişkiler olarak da kabul edilen iletişim becerisi; iletişim sürecinde karşımızdakini dinleme, anlama bunu yaparken de empati ile yaklaşma duyarlılığı

gösterebilmektir. Pek çok beceri için temel oluşturan iletişim becerileri; sözel ve sözel olmayan iletileri uyum içinde kullanarak kişilerarası etkin ve etkili ilişkiler kurabilmeyi sağlayan davranışlardır (Güneri, Üney ve Demirci, 2018). Bireylerin yapmış olduğu karşılıklı iletişimde yanıt verme ve bu yanıtın karşındaki kişinin duygu ve düşüncelerini yansıtma, duygu ve düşüncelerini etkilemeyecek ve yönlendirmeyecek sorular sorma, sözel olmayan mesajları çözme ve doğru anlayarak doğru cevaplar verebilme, göz teması kurma, dinleme isteği ve hevesi, geribildirim verme, “ben” diliyle yanıt verme, empati geliştirme, eleştirilere olumlu yanıt verme, girişken davranışlar sergileme, çatışmaları yöneterek problemleri uygun şekillerde çözme ve koşulsuz kabul olarak belirtilen unsurları içermektedir (Posluoğlu, 2014). Yetişkinlerin bu becerileri kullanmada ve çocuklarını desteklemede önemli rol model olduğu düşünüldüğünde, erken çocukluk döneminde aile içi iletişimle başlayan bu desteğin, çocuklara giderek zorlaşan akademik ve sosyal hayatta rehberlik edebilecek ve yetkin ebeveyn olma yolunda fark yaratacağı söylenebilir.

Aile içi iletişim, iletişimin aile bağlamında tematikleştirilmiş halini ifade etmektedir. Bununla birlikte, aile üyelerinin her birinin birbirleriyle kurdukları ilişkileri de içermektedir (Kazan, 2019). Etkili iletişim sadece çocuklara değil, ailenin her üyesine fayda sağlamaktadır. Ebeveynlerin birbirleriyle iletişiminin ve etkileşiminin çocuklarının sosyal duygusal gelişimini de etkilediği bilinmektedir. Çünkü anne ve baba arasındaki ilişkinin, çocuklarına olan tutumlarını da etkilediği düşünülmektedir (Yavuzer, 2004). Çocuğun sosyal-duygusal, gelişimini besleyen aile içi iletişim; çocuğun kişiliğinin, yaşam tercihlerinin ve genel davranışlarının temelini oluşturacaktır. Aynı zamanda sosyal, fiziksel, zihinsel ve duygusal yönden sağlıklı olma gücünü de etkilemektedir (Landry, Smith ve Swank, 2003). Milli Eğitim Bakanlığı ve özel sektör bünyesindeki çalışma süreçlerinde, yaklaşık 20 yıl boyunca okul öncesi dönem çocukları ve velilerle yapılan çalışmalar, gözlemler ve mesleki deneyimler sonucu; anne ve babanın birbirleriyle veya başkalarıyla olan etkileşimleri, çocukların da iletişim becerilerini, hayata dair algılarını ve bakış açılarını geliştirmek kadar onlara zarar verme gücüne de sahip olduğu söylenebilir. Bu nedenle ebeveynlerin çocuklarına olumlu bir rol model sunmalarının önemli olduğu düşünülmektedir.

EBEVEYN YAKLAŞIMLARININ ÇOCUKLARIN İLETİŞİM BECERİLERİNE ETKİSİ

Çocuk için öğrenme evde aile ile başlar. Bir çocuğun öğrenmesi ve sosyalleşmesi, ailenin çocuğun birincil sosyal grubu olması nedeniyle en çok etkilendiği yerdir (Kır, 2006). Bununla birlikte, çocukların en yaygın öğrenme yolu günlük yaşamı gözlemlemektir. Çocuğun anne ve babası ile arasındaki iletişim yoluyla öğrendikleri, kendi problemlerini nasıl çözeceği konusunda hayatlarının geri kalanına taşıyacağı en önemli etkenlerden biridir. Dolayısıyla çocuğun gelişimi, çevresiyle olan etkileşimi ile doğru orantılıdır. Aileler, çocukların içinde buldukları durumlarda, onların nasıl desteklenmesi gerektiğini bildiklerinde,

buna en uygun olan tutumu sergileyebileceklerdir. Anne-babası tarafından hem başarıları hem yanlışları destekleyici ve yol gösterici bir tutumla desteklenen çocuklar sağlıklı bir kişilik gelişimi gösterebilirler (Özel ve Zeyrut, 2007). Anne ve babanın etkili iletişim becerilerini bilmesi ve doğru kullanabilmesi çocuğa pozitif yönde desteklemeleri için fayda sağlayabilir.

Ebeveynlerin çocuklarıyla açık ve etkili bir şekilde iletişim kurabilmeleri, doğumundan itibaren çevresiyle iletişim kurma yolları öğrenmeye çalışan çocuk için önemlidir. Çünkü çocuklar ebeveynlerini izleyerek nasıl iletişim kuracaklarını öğrenirler. Etkili bir iletişim gerçekleştiğinde ebeveynler ve çocukları arasındaki ilişkiler de büyük ölçüde sağlıklı bir şekilde gelişme gösterecektir. Sağlıklı iletişim becerileri, çocuklara tüm yaşamları boyunca fayda sağlayacaktır. (Zolten ve Long, 2006). Bu bağlamda, ebeveynlerin iletişim becerilerinden; duyarlı-yanıtlayıcı olma, duygusal-ifade edici olma, başarı odaklı-yönlendirici olma, etkileşimde sıcak olma, yaratıcı olma ve keyif alma gibi özelliklerinin çocukların farklı gelişimsel özellikleri ile ilişkili olduğunu ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır (Diken, Topbaş ve Diken, 2009). Örneğin; ebeveynler, çocuklara akran iletişimi için yeterli fırsat sağladığında ve iletişimlerini desteklediklerinde, çocukların toplum yanlısı davranışlarının gelişimine katkı sağladığı ve akranlarıyla iletişim kurma sıklığını arttırdığını göstermektedir (Ladd ve Hart 1992). Genel anlamda ebeveyn-çocuk ilişkisi çocukların sosyal ilişkilerini, duygu düzenleme becerilerini ve özyeterliklerini hem pozitif hem de negatif yönde etkileyen araçlar olarak değerlendirilmektedir (Lindsey ve Mize, 2000). Destekleyici araçlardan biri olan övgü, çocukların istedik davranışlarının devamını sağlamada önemli bir geri bildirimdir. Çocuklar istenmedik davranışları ile daha fazla dikkat çektiklerini farkettiklerinde, ilgi çekmek için bu yola başvurmayı seçecektir (Henderlong ve Lepper, 2002). Çocuklara sözlü bir şekilde ifade edilen şeylerin, beden dili ile çelişmemesine dikkat etmek gerekir. Ses tonu, yüz ifadesi jest ve mimikler ile verilen sözsüz sinyaller ile birlikte yapılan övgü ve destekleyici ifadeler çocuğun kafasını karıştıracak, olumsuz sonuçlar doğuracaktır (Wertheim, 2008). Bu nedenle çocukla iletişimde her konuda tutarlı olmak iletişimi sağlıklı kılan önemli becerilerden biridir. Çocuğa karşı tutarlı ve anlam kargaşasına sebep olamayacak şekilde yaklaşırken çocukların her yaşta ve gelişim evresinde ihtiyaçlarını bilmek, onlara doğru rehberlik edebilmede ve anlamada kolaylık sağlayabilir.

Çocukların gelişimlerinin her aşamasını bilmek, her dönemin farklı ihtiyaç ve becerilerini desteklemek ebeveynlerin ve çocuk ile iletişimde olan ya da bakımını üstlenen herkesin görevi ve sorumluluğu olmasının, çocuk için faydalı olacağı düşünülmektedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi bu sorumlulukta çocuğu birey olarak kabul edip öncelikle ona saygı gösterecek olan anne ve babayı işaret etmektedir (Dağ ve diğerleri, 2015). Bu anlamda çocukların birey olarak kabulünden yola çıkılarak, çocukların hakları Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları sözleşmesi ile tanımlanmıştır. Tanınan bu haklardan başlıcaları; isim ve vatandaşlık hakkı, kimliğin korunması hakkı, ana-baba ile yaşama hakkı, eğitim hakkı, vicdan ve din

özgürlüğü, özel yaşamın korunması hakkı, her türlü ihmal, istismar ve ihmalden korunma hakkı, aile ortamından yoksun çocuğun korunma hakkı, mülteci çocuklara ilişkin haklar, özürlü çocuklara ilişkin haklar, sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı, sosyal güvenlik hakkı, yeterli yaşam standardına ulaşma hakkını sayabiliriz (Birleşmiş Milletler, 1989).

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi çocukların çeşitli hakları ile birlikte iletişim haklarını da içermektedir. Bunlar; işitilme ve ciddiye alınma, özgür konuşma ve sosyal medya ortamlarından bilgiye erişim, mahremiyetin korunması, kültürel kimlik geliştirme ve kültürel değerleri ve inançlarıyla onur duyma haklarıdır. Medyayı sağlıklı şekilde kullanma, dijital iletişim araçlarına ulaşılabilirlik ve çocuğun faydasına göre yönlendirme gibi tüm iletişim çabaları çocukların mahremiyetlerine saygı duyacak ve güvence altına alınacak şekilde olmalıdır (Kolucki ve Lemish, 2011). Çocukların iletişim alanında yaşam becerileri gelişimlerinin desteklenmesi, kendilerini güçlü bir şekilde ifade etmelerine, ve tatmin edici ilişkiler kurmalarına yardımcı olacaktır. Bunların tümü çocuk için başarılı ve mutlu bir yaşamın anahtarı olacaktır. Ailenin çocukları nasıl etkilediğini anlamaya yönelik geçmişteki yaklaşımların ve araştırmaların, bu amaçlara hizmet ettiği görülmektedir.

Aşağıda belirtildiği gibi; yapılan araştırmalar; ebeveynlerin etkili iletişim becerilerinin çocukların bilişsel, dil ve sosyal gelişimini doğrudan etkilediğini göstermektedir. Erken çocukluk yıllarında edinilen bu becerilerin, uzun dönemde çocuğun sosyal, duygusal, bilişsel ve akademik becerilerinin gelişimi üzerinde kalıcı izli bir etki bırakmaktadır (Holland ve Merrell, 1998). Temeli iletişim becerilerine dayanan ve anne babanın çocukla kurduğu etkileşimle başlayan sosyal-duygusal gelişim, okul öncesi çağındaki çocuklarda, çocukların daha sonraki gelişimleri ve daha gelişmiş sosyal aktiviteler için basamak işlevi görmektedir (Guralnick ve Groom, 1985). Dil gelişimi de çocuk gelişiminin kritik bir parçası, en önemli anlaşma ve iletişim aracıdır. Çocuklar dil sayesinde öğrendiklerini karşı tarafa aktarabilirler, kendi durumlarını değerlendirebilir, düşüncelerini düzenleyebilir ve sonra da sebepleri açıklayabilirler. Bilişsel beceriler olan; algılama, sonuç çıkarma, muhakeme yapma, karşılaştırma, genelleme, sınıflama, problem çözme gibi beceriler dil gelişimi ile gelişmektedir (Kandır ve Orçan 2011). Ebeveynlerin kullandığı iletişim becerileri, tüm gelişim alanları ile birlikte çocukların aileleri, akranları ve arkadaşları ile güçlü ilişkiler geliştirmesini ve üretken, uyumlu yetişkinler olmasını sağlayacaktır. Bu özellikler bir çocuğun hayatında değerli becerilerdir. Fakat iletişim engelli bir dil kullanıldığında ise; ebeveyn çocuk iletişimde etkisi ömür boyu süren, telafisi zor olan ve zaman alan bir sürece zemin hazırlayabilmektedir. Ebeveynler iletişim engellerini genellikle farkında olmadan kullandığı düşünülmektedir. Çoğu zaman çocukların duygularına, problemlerine cevap ararken veya çocuğa sınır, kural koymaya ve çocuk üzerinde otorite kurmaya çalışırken kullanılan tutum ve davranışlar iletişim engellerine neden olabilmektedir. Eylem kasıtlı

olmasa da, verilen mesajlar çocuk için olumsuz duyguların uyarılmasına neden olduğu ve zararlı etkilerinin olduğu muhtemel görünmektedir (Carson ve Parke, 1996). Dolayısıyla; iletişim, insan ilişkilerinde yapıcı olduğu kadar yıkıcı da olduğundan; çocuğu anne babasına yakınlıştırabildiği gibi çocuk ile iletişimin kesilmesine de sebep olabileceği söylenebilir.

İletişimin etkili olabilmesi niteliğine ve ebeveynin değişik durumlar için seçtiği ileti türüne bağlı olmasıdır (Voltan Acar, 2012). Bu nedenle çocukla iyi bir uyum sağlamak için öncelikle çocuğun gelişim basamaklarını anlamak ve her dönemin ihtiyacına göre karşılık verilmesi gerekmektedir. Bunu yapabilmek için ise; çocukla sağlıklı bir iletişim kurmayı öğrenmek ve anne babanın iletişim becerilerini arttırması gerekmektedir (Keskin, 2007). İletişim becerileri, özellikle ebeveyn-çocuk iletişimi son yıllarda üzerine yoğun şekilde çalışma yapılan alanlardan biri olmuştur. Aile bağlamında, çocuk gelişimi ve ebeveyn-çocuk iletişimi üzerine yapılan araştırmaların son 20 yılda arttığı ve ebeveynlerin iletişim becerilerini geliştirme konusunda desteklediği görülmektedir.

Ebeveynlerin iletişim becerilerini değerlendiren ve desteklenmesi yönünde bulgulara ulaşan çalışmalar incelendiğinde; iletişimin çocuklar üzerindeki etkileri farklı disiplinlerin bakış açısından değerlendirildiği görülmektedir. Örneğin; Arabacı ve Ömeroğlu (2013), 48-72 aylık çocuğa sahip anne-babaların çocukları ile iletişimlerinin ailenin sosyo-ekonomik düzeyi, çocuğun yaşı, cinsiyeti, doğum sırası ve anne-babanın yaşı gibi değişkenler açısından anlamlı farklılık gösterip göstermediğini araştırmıştır. Çalışma bulgularında 48-72 aylık çocuğa sahip anne-babaların çocukları ile iletişimlerinde, ailenin sosyo-ekonomik düzeyine, çocuğun yaşına, doğum sırasına ve annebabanın yaşına göre anlamlı düzeyde farklılık olduğu bulunmuş, çocuğun cinsiyetine göre anlamlı düzeyde farklılık bulunmamıştır. Keçeli ve Kaysili (2008), akademik başarının arttırılmasında aile katılımının etkisini incelemiş; uygun aile içi ilişkilerin çocukların akademik becerilerini arttırdığı bulgusuna ulaşmıştır. Ancak aynı çalışmada anne ve babanın hangi davranışlarının hangi akademik beceriyi etkilediğinin saptanamadığı belirtilmiştir. Kaner ve Bayraklı (2010), aile içi iletişimi anne-babaların yılmazlık algıları, çocuklarında zihinsel yetersizliğin olup olmamasına, anne ya da baba olmalarına ve yaşlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemiş, normal gelişim gösteren çocuğa sahip anne-babaların kendilerini zihinsel yetersizliği olan çocuklu anne-babalara göre daha yılmaz algıladıklarını ortaya koymuştur. Sezer, Yılmaz ve Koçyiğit (2016), çocukların oyun becerileri ile aile-çocuk iletişimi ve etkileşimi arasındaki ilişkinin incelenmesi sonucunda, çocukların oyun becerileri ile anne-baba-çocuk iletişiminin ilişkili olduğu, anne-baba-çocuk arasında gerçekleşen konuşma, dinleme, mesaj, sözsüz iletişim ve empati kurma biçimlerinde ortaya çıkan iletişimin, çocukların oyun becerilerini etkilediği bulgusuna ulaşmıştır. Camadan, Karataş ve Bozali (2017) çalışmalarında, aile içinde yaşanan anlaşmazlıkları ve bu anlaşmazlıklar karşısında ortaya koyulan tepkileri; sorunu doğrudan deneyimleyen anne, baba ve çocukların öznel bakış

açısıyla anlamaya çalışmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre toplumun en küçük sosyal birimi olan ailede; çocuklarla ilgili konular, olumsuz alışkanlıklar, tercihlerin farklı olması ve sorumlulukların aksatılması konularında anlaşmazlıklar yaşandığı ve bu anlaşmazlıklar karşısında aile bireylerinin uzlaşmacı tepkiler yerine, saldırgan ve kaçınmacı tepkiler ortaya koydukları görülmüştür. Ogelman ve Çabuk (2013), anne babaların kabul red değişkenleri ile beş yaş çocuklarının sosyal konuları arasındaki ilişkileri ortaya koymayı amaçlamışlar, beş yaş çocuklarının annelerinin ve babalarının sıcaklık, sevgi, düşmanlık-saldırganlık, kayıtsızlık-ihmal, ayrışmamış red düzeylerinin çocukların sosyal konum düzeyi arasında anlamlı ilişki bulunduğu sonucuna ulaşmıştır. Tepeli (2012) araştırmasında 4-6 yaş grubu çocuğa sahip annelerin, çocuklarının istenmeyen davranışları karşısında; çocuklarını uyararak ve istenmedik davranışı değiştirmek için kullandıkları iletileri incelemiştir. Ayrıca bu iletilerin niteliğinin annenin empatik eğilimi, iletişim becerisi ve eğitim düzeyine göre değişip değişmediği de araştırılmıştır. Araştırma sonunda annelerin beş farklı tipteki istenmeyen çocuk davranışı karşısında en çok oranda sen dili iletilerinden olan çözüm iletilerini; en az oranda ise ben dili iletilerini kullandıkları belirlenmiştir. Annelerin, beş farklı tipteki çocukların istenmeyen davranışları karşısında, kullandıkları iletiler bazı istenmeyen davranışlarda iletişim becerisi ve eğitim düzeyi değişkenlerine göre değişirken; empatik eğilim değişkenine göre değişmediği görülmüştür. Le Chanu ve Marcos (1994), çocukların her bir ebeveynle iletişimsel davranışları üzerine yapılan literatür inceleme araştırmasının bulgularında annelerin ve babaların konuşmaları arasındaki farklılıkların, özellikle kelime dağarcığının doğasında ve çocuklarına hitap ederken konuşmaların işlevselliğinde ortaya çıktığını göstermektedir. Özellikle kelime bilgisinde babaların daha bilişsel ve dilbilimsel olduğu keşfedilmiştir. Bununla birlikte bulgular; babaların, çocuklarının yeteneklerine karşı daha az duyarlı, çocuk ile konuşmaya daha az ihtiyaç duydukları ve konuşmaların anneye göre daha talepkar ve zorlayıcı olduğunu göstermiştir. Annelerin ise; çocukları ile daha çok konuştuğu, çocukların seviyelerine inebildiği, çocuğun isteklerine daha duyarlı olduğu, çocukla daha çok oyunla iletişim kurabildiğini ve çocukları daha fazla teşvik edici bir iletişim dili kullandığı için çocukta babaya göre daha fazla güven duygusu sağladığını göstermektedir. Dolayısıyla incelenen çalışmaların ortak noktası, çocuğun iletişim kurmayı nasıl öğrendiği konusunda annelerin babalara göre daha etkili rol model oldukları yönündedir.

Çocukların iletişim becerilerinin gelişimi farklı faktörlere dayanmakla birlikte, annenin çocukla kurduğu sağlıklı ve etkili iletişimin bu etkilerin en önemlilerinden biri olduğu görülmektedir. Ebeveyn biliş ve davranışları üzerine yapılan çalışmalar büyük ölçüde annenin özelliklerine ve etkilerine odaklanmaktadır (Temel ve Türkoğlu, 2019). Her çocuk bireysel farklarla dünyaya gelmektedir. Bu farklılıklarla birlikte çocuk gelişimi; çevresel etkenler, genetik faktörler, ailenin sosyo-ekonomik durumu, ebeveynle kurulan bağlar, geçirilen hastalıklar,

babanın ilgisizliği veya yokluğu, maruz kalınan ihmal ve istismar, kaçınıcı çocuk olarak dünyaya geldiğine kadar birçok faktörden etkilendiği söylenebilir. Tüm bu faktörlere rağmen, çocuğun yaşadığı tüm olumsuzlukları telafi etme gücü, annenin etkisi olduğu düşünülmektedir.

ANNE-ÇOCUK İLETİŞİMİ

Anne çocuk etkileşimi, çocuğun gelişiminde yaşamsal önem taşıyan, uzun süreli bir etkileşim biçimidir. Annenin, çocuğun kişilik özellikleri, akademik başarısı, davranışları ve empati becerisi üzerindeki etkileri bilinmektedir. Araştırmacılar, erken çocukluk döneminde olumlu ilişki unsurlarını ortaya çıkartmak amacı ile okul öncesi dönemde annenin çocuklar üzerindeki etkilerini uzun süreli araştırmalarla incelemişlerdir. Yapılan araştırmalar özellikle dezavantajlı çocukların annelerine verilen erken müdahale programlarının çok sayıda olumlu sonuç veren etkili bir strateji olduğunu göstermiştir (Kağıtçıbaşı, Sunar ve Bekman, 2001). Bunun yanı sıra ebeveynlik etkilerini birlikte inceleyen araştırmalar, annelerin ebeveynlik stillerinin çocuk üzerindeki etkilerinin, babalarinkinden çok daha anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır (Sunar, 2009). Çocuk için anne; gözlerini açtığında ilk olarak gördüğü bağlanma sevgi ve güven nesnesidir. Annenin varlığı çocuğa güven verir, sevgi ve bakım gereksinimini karşılar, çocuğun sağlıklı kişilik gelişiminde ayna görevi görür. Sosyal varlıklar olarak çocuklar hem fiziksel hem de duygusal etkilere tepki verirler. Doğumdan sonraki haftalarda doğrudan fiziksel temas çocuk ve anne arasında güvenli bağ kurulmasını sağlar. Ebeveyn-çocuk ilişkisinde güven verme ve sağlıklı olma için dokunma esastır. Hareket, motor, zihinsel ve dil becerilerinin gelişimini desteklemektedir. Annenin çocuğa veremediği temel güven duygusu ve duygusal ihmalin sonuçları çocukta huzursuzluk, dikkat sorunları, hiperaktivite ve öğrenme bozuklukları olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ihmal, erken çocukluk döneminde ancak erken müdahale ve büyük çaba ile telafi edilebilmektedir. Dolayısıyla yaşamın ilk yıllarında anne ile çocuk arasında kurulan bağ onun gelecek yıllarının sağlıklı olması için atılan en önemli temel olarak ifade edilebilir.

İlk sevgi ve şefkat eğilimleri de anne ile olan ilişki ile ilgilidir. Çocuğun hayata dair ilk deneyimleri aile içinde oluşur. Anne ile olan ilk ilişkiler; daha sonraki bütün faaliyetleri belirleyen, yaşamı boyunca kurulacak insan ilişkilerinin temelini oluşturacaktır (Çiftçi, 1991). Anneliğe daha fazla odaklanılmasının iki sebebi bulunmaktadır. Bunlardan biri biyolojik gerçeklik, diğeri ise çocuğun annenin kişilik ve yapısının bir parçası olduğu psikolojik düzeydir (Cori, 2019). Bir anne ile biyolojik çocuğu arasındaki anne bağı genellikle hamilelik sırasında gelişmeye başlamaktadır. Gelişmekte olan fetüs, annenin kalp atışı ve sesi konusunda bir miktar farkındalığa, dokunma veya harekete tepki verme yeteneğine sahiptir. Hamileliğin yedinci ayında kadınların üçte ikisi, doğmamış çocukları ile güçlü bir bağ kurduklarını bildirmektedir (Winkler, 2000). Doğumla beraber anne ile bebek arasındaki biyolojik ve ruhsal olan ilişki boyut değiştirerek devam etmektedir. Bebek annenin sıcaklığına, dokunmasına, sevgisine, korumasına

ve ihtiyaçlarının karşılanmasına gerek duyar. Annenin bu dönemde olmayışı her yaş çocuğunu az ya da çok etkilemektedir. Ne kadar küçük yaşta anneden ayrılırsa, olumsuz etkilene ihtimali o derece artmaktadır. Bu bağlamda, erken yaşlarda yetimhaneye verilen çocukların kişilik, kimlik ve entelektüel gelişimde ciddi bozulmalar yaşadığı görülmüştür. Anne bakımından yoksun kalmak çocuğun fiziksel, entelektüel ve sosyal gelişiminde gecikmeye neden olmaktadır (Zakirov, 2014). Dolayısıyla çocuğun sağlıklı gelişimi, hayata güçlü bir başlangıç yapabilmesi, doğum anında başlayan anne ile çocuk arasındaki sağlıklı etkileşime bağlıdır. Bu nedenle öncelikle anne, bir çocuğun hayatındaki önemli rolünün farkında, her zaman dikkatli ve iyi bir rol model olmalıdır. Etkili iletişim, pozitif ilişkilerin ana noktasını oluşturmaktadır. Etkili iletişim becerileri ile donatılmış çocuklar, yetişkinlik dönemlerine geldiklerinde de başarılı ve kendine güvenen bireyler olacakları ifade edilebilir. Dolayısıyla, erken çocukluk döneminde kurulan ilişkilerin etkili iletişim çerçevesinde ilerlemesi çocukların başarılı ve değerli toplum üyeleri haline gelmelerine yardımcı olacağı söylenebilir.

Çalışma yapılırken ilgili literatür tarandığında; anne-baba- çocuk iletişimi konulu, 1984-2020 yılları arasında yapılmış, 72'si ulusal, 46'sı uluslararası alanda olmak üzere toplam 118 yayına ulaşılmıştır. Bu yayınlar incelendiğinde Türkiye'de yapılan 52 araştırmada nicel, 11 araştırmada nitel, 8 araştırmada ise karma yöntem kullanıldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Uluslararası alanda yapılan araştırmalar incelendiğinde 23 araştırmanın nicel, 16 araştırmanın nitel, 7 araştırmanın karma yöntem kullanılarak yapıldığı görülmüştür. Ulaşılan çalışmalardan elde edilen bulgular doğrultusunda, Türkiye'de yapılmış mevcut araştırmaların ağırlıklı olarak anne / baba - çocuk iletişimi ile ilgili nicel ve sayısal verilerle yapılan analizlere dayandığı görülmüştür. Ancak araştırma sırasında ulaşılan bulgular ile çocuğun hayatındaki önemi kabul görmüş olan anne - çocuk iletişiminin, özellikle günümüzde aile dinamiklerinin değişmesi, yeni anlayışların ortaya çıkması, sosyal medya gibi unsurların aile fertlerinin tutumlarını, çocukların iletişim yollarını fazlasıyla etkilediği düşünüldüğünde çocuk ile anne tarafından paylaşılmayan yönlerin derinlemesine incelenmesi araştırmayı önemli kılmaktadır.

AMAÇ

Bu çalışmada erken çocukluk döneminde, aile içinde çocuk üzerinde etkisinin daha fazla olduğu düşünülen annelerin, çocuklarına karşı kullandıkları iletişim dilini, yöntemlerini, bu yöntemler ile ilgili farkındalıklarını, bilerek veya farkında olmadan kullanılan iletişim engellerini derinlemesine inceleyerek ortaya koymak ve değerlendirmek amaçlanmıştır.

Söz konusu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Annelerin çocukları ile sağlıklı iletişim kurma ile ilgili düşünceleri nelerdir?
2. Annelerin çocukları ile sağlıklı iletişim kurmak için kullandıkları yöntemlere ilişkin görüşleri nelerdir?
3. Anne, baba ve çocuğun birlikte vakit geçirme süreleri ne kadardır?

4. Annelerin çocukları ile kaliteli zaman geçirmeye ilişkin görüşleri nelerdir?
5. Annelerin çocukların iletişim haklarına ilişkin görüşleri nelerdir?
6. Annelerin çocukları ile iletişim kurmakta zorlandıkları durumlara ilişkin görüşleri nelerdir?
7. Annelerin çocukları ile iletişimde kullandıkları iletişim engellerine ilişkin görüşleri nelerdir?
8. Annelerin medya araçlarının çocukların iletişim becerilerine etkisine ilişkin görüşleri nelerdir?
9. Annelerin istenmedik davranışlar karşısında hissettikleri durumlara ilişkin görüşleri nelerdir?
10. Anneler kullandıkları etkili iletişim yöntemlerinin ve iletişim engellerinin farkında mıdır?

YÖNTEM

Bu çalışma nitel araştırma çerçevesinde yürütülmüştür. Nitel araştırma; gözlemcinin dünyada yerini tespit eden konumlandırılmış bir aktivitedir. Dünyayı görünür hale getiren bir dizi yorumlayıcı materyal uygulamalarından oluşmaktadır (Creswell, 2020). Yapılan bu çalışmada, nitel araştırma veri toplama yöntemlerinden görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme, araştırılan konuyu bütün boyutları ile ele alan, açık uçlu soruların sorulduğu ve detaylı cevapların alınması sağlayan, yüz yüze, birebir görüşme yapılarak bilgi toplanmasına imkan veren bir veri toplama tekniğidir (Tekin, 2006).

Araştırmalarda genellikle görüşme tekniğinin; yapılandırılmamış, yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış görüşme olmak üzere üç türü kullanılmaktadır (Türnüklü, 2000). Nitel araştırmaların özelliklerinden biri de birden fazla veri kaynağı kullanarak çalışmaya kavramsal bir bakış açısı kazandırmaktır (Creswell, 2019). Bu amaçla bu çalışmanın verileri; yapılandırılmış açık uçlu sorular ve anket kullanılarak görüşme yöntemi ile toplanmıştır.

ÇALIŞMA GRUBU

Çalışma grubunu 2019-2020 eğitim-öğretim yılında, İstanbul ili Kadıköy ilçesindeki bir ilkokulun anasınıfına devam eden 4-6 yaş arası çocuklardan seçilen 27 anne oluşturmaktadır. Katılımcıların yedisi lise mezunu, 20'si üniversite mezunu olup yaş aralığı 30-40 arasındadır. Çalışmanın örnekleme uygunluğa göre örneklem yöntemi ile belirlenmiştir. Çalışmanın evreni Kadıköy ilçesi, örneklem grubu ise Kadıköy ilçesinde bir devlet okulunun anasınıfına devam eden çocukların anneleri olarak belirlenmiştir. Çalışmada evren ve örneklemin Kadıköy ilçesi olarak belirlenmesinde, ailelerin ve ilgili bölgenin dinamiklerinin araştırmacı tarafından bilinmesi, seçilen okuldaki öğrenci-veli ilişkilerinin birinci derecede gözlemlenerek, sağlıklı bilgi elde edilebilmesi ve öğrenci velilerinin araştırmanın amacına uygun sosyo-ekonomik düzeyde olması önemli kriterler olmuştur. Araştırmada gizlilik esası çerçevesinde katılımcılar K1, K2, ..., K27 şeklinde kodlanmıştır.

VERİ TOPLAMA ARACI

Veriler araştırmacı tarafından hazırlanan yapılandırılmış sorular ile birlikte ilişkili anket soruları ile elde edilmiştir. İlişkili sorular anketin belli bir bölümünde, araştırma çerçevesinde aynı ölçek üzerinde cevaplama olanağı sunan sorulardır (Büyüköztürk, 2005). Bu bağlamda dokuz yapılandırılmış soru ile birlikte, iletişim yöntemi ve engellerinin kullanım sıklığı ile birlikte annelerin bu becerilerinin kullanımında ne kadar farkında olduklarını ortaya koymayı ve karşılaştırmayı amaçlayan bir anket hazırlanmıştır. Veri toplama aracı geliştirilirken ilgili literatür taranmış ve araştırmanın amacı doğrultusunda bilgi toplanarak görüşme soruları hazırlanmıştır. Anket maddelerinin hazırlanmasında Aysel Çağdaş'ın "Anne – Baba – Çocuk İletişimi" kitabı ile Thomas Gordon'ın "Etkili Anne – Baba Eğitimi (EAE)" kitabı kaynak alınmıştır. Ardından hazırlanan görüşme soruları ile ilgili uzman görüşü alınmıştır. Uzman görüşü alındıktan sonra iki anne ile pilot çalışma yapılmıştır. Pilot çalışmanın ardından, gerekli düzeltme ve eklemeler yapılarak sorular uygulamaya hazır hâle getirilmiştir.

Görüşmeler örneklem seçilen okulun veli görüşme odasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin tümü yaklaşık olarak 540 dakika sürmüştür. Araştırmada görüşmeye başlamadan önce katılımcılara kişisel bilgilerinin gizli kalacağı, isim bilgilerinin kullanılmayacağı bilgisi verildikten sonra görüşmeler başlamıştır. Görüşmeler araştırmacının kendisi tarafından yüz yüze ve ses kaydı kullanılarak yapılmıştır. Ses kayıt cihazı kullanmak için görüşme izni alınmış, izni olmayan kişiler ile yapılan görüşmeler not tutularak kayıt altına alınmıştır. Ses kayıt cihazına kaydedilen görüşmeler araştırmacı tarafından yazıya geçirilmiştir.

VERİLERİN ANALİZİ

Bu araştırmada annelerin görüşleri yapılandırılmış sorular aracılığıyla toplandığı için, verilerin analizinde bir nitel veri analizi olan, betimsel analiz yöntemi benimsenmiştir. Betimsel analizde, görüşme yapılan bireylerin görüşlerini dikkat çekici bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara yer verilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu amaçla, elde edilen bulgular, yapılan betimlemeler ve doğrudan alıntılar ile birlikte irdelenerek sonuçlara ulaşılmıştır. Görüşme formunun yapılandırılmış sorularının cevaplanmasının ardından; emir verme, uyarma, ahlak dersi verme, tehdit etme, öğüt verme, kıyaslama, yargılama, eleştirme maddelerinden oluşan iletişim engelleri ile, etkin dinleme, göz kontağı kurma, sabırlı davranma, kararlı olma, tutarlı olma, koşulsuz sevgi, anlamaya çalışma ve koşulsuz kabul şeklinde sözel ve sözel olmayan iletişim yollarını; 5'li likertte olduğu gibi "sık sık", "nadiren", "ara sıra", "her zaman" gibi kullanma sıklıkları işaretlendirmeleri istenerek, bu becerileri hangi sıklıkla kullandıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın örneklem grubundaki sayı çok yüksek olmadığı için, grafik yüzdeleri alınarak kullanma sıklıklarının yüzdeleri alınıp, grafikleştirilerek bulgular karşılaştırılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde, erken çocukluk döneminde etkili iletişim becerilerine dair annelerin kullandıkları iletişim dilini, yöntemlerini, farkındalıklarını ve bilgilerini belirlemek için sorulan sorulara verilen cevaplardan oluşturulan doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

1. Annelerin Çocukları İle Sağlıklı İletişim Kurabilmelerine Dair Görüşlerine İlişkin Bulgular

Görüşme yapılan anneler genel olarak çocukları ile sağlıklı bir iletişim kurabildiklerini ifade etmiştir. Sağlıklı iletişim kurabilmelerini ise, genel olarak çocukların mizaçları ve karaktersistik özellikleri ile ilişkilendirdikleri görülmektedir. Örneğin K10 kodlu katılımcı *“Evet oğlum duygularını çok güzel ifade edebilen bir çocuk. O yüzden iletişimimiz çok iyidir.”*, şeklinde ifade ederken, K17 kodlu katılımcı ise *“Evet sağlıklı iletişim kurabiliyoruz. Çünkü benim oğlum çok kibardır.”* ifadesinde bulunmuştur. Çocukların mizacı doğuştan gelen özellikler ile birlikte, annenin ebeveynlik davranışları da çocukların mizacının önemli belirleyicisi olabilmektedir (Puff, J. ve Renk, K., 2016). Görüşme yapılan annelerden çocuğu ile sağlıklı iletişim kuramadığını ve bu durumun sebebini kendi tutumundan kaynaklandığını farkında olan sadece bir anne olmuştur. K24 kodlu katılımcı bu görüşünü, *“Kaygı düzeyim yüksek olduğu için kuramadığımı düşünüyorum.”* şeklinde ifade etmiştir. İletişim kuramama sebebi olarak, çocukların o anki ruh halini gerekçe gösteren anneler de olmuştur. Çocukların duygusal yönden zorlandıkları zamanlar, annelerin de iletişim kurmakta zorlandıkları zamanlar olarak görülmektedir. Bu konuda deneyimini paylaşan K9 kodlu katılımcı, *“Sağlıklı iletişim zaman zaman kuramadığımı düşünüyorum. Özellikle okuldan mutsuz döndüğünde ve en çok yemek sırasında”* şeklinde ifade etmiştir. Çocukların üzüntü, öfke gibi duyguları yoğun yaşadığı anlarda iletişim kurmakta zorlandıklarını düşünen annelerden K6 kodlu katılımcı, konu ile ilgili tecrübesini; *“Genelde iyi iletişim kuruyoruz. Ancak ağlama nöbetlerinde ve öfkelenildiği zamanlarda sakinleşmesini bekleyip, konuşmaya öyle devam ediyoruz.”* ifadesi ile paylaşmıştır.

Bu ifadelerinden yola çıkarak, anneler için çocukla sağlıklı iletişim kurmak; çocukla çatışmadıkları zamanlar olarak görülmektedir. Çocuğun üzüntü, kaygı, korku gibi başa çıkmakta zorlandığı ve duygularını öfke, ağlama gibi tepkilerle dışa vurduğu anlar, iletişime engel olarak düşünülmektedir. Oysaki çocuğun dinlenilmediği, anlaşılmadığı, kendini ifade etmesine fırsat verilmediği, empati ile yaklaşılmadığı, duygusal ihtiyaçların giderilmediği zamanlar da sağlıklı iletişim kurulamadığını gösteren durumlardır. Görüşme yapılan birçok annenin bu farkındalıkta olmadığı gözlemlenmiştir.

2. Annelerin Sağlıklı İlişki Kurabilmek İçin Kullandıkları Yöntemlere İlişkin Bulgular

Annelerin, sağlıklı iletişim kurmak için en çok kullandıkları yöntemler sırasıyla;

göz teması kurma, boy hizasına gelerek konuşma, dokunarak ve konuşarak iletişim kurma, öğüt verme, fikirlerini dinleme ve anlamaya çalışma, kararlı olma, empati kurma, kendi duygularını anlatma, çevreleriyle kurdukları ilişkiye dikkat etmek olarak belirlenmiştir. Buna göre anneler, en çok çocuğun boy hizasına gelerek, çocukla göz teması kurmayı en etkili iletişim yöntemi olarak görmektedir. Konu ile görüşleri alınan annelerin tamamına yakını ilk önce veya sadece bu iki yöntemi kullandıklarını belirtmiştir. Örneğin iletişimde öncelikli olarak göz teması kurmaya dikkat eden K9 kodlu katılımcı; *“Onunla konuşurken mutlaka göz teması kurmaya çalışıyorum. Konuşmak istemediği zaman zorlamıyorum. Yapmasından zarar göreceğini düşündüğüm durumlarda kararlı olmaya çalışıyorum”* şeklinde ifade ederken, aynı yöntemi kullandığını belirten annelerden; K19 kodlu katılımcı; *“Karşıma alırım, boy hizasına gelerek göz teması kurarım, ellerini tutarak konuşurum.”* şeklinde ifade etmiştir.

Çocuklar ile iletişim kurmada aile içinde yapılan konuşmaların örnek olduğunu düşünen K25 kodlu katılımcı *“Konuşmalarına ve etrafımdaki herkesle diyaloguma dikkat ederim. Özellikle eşimle ve annemle diyaloguma dikkat ederim. Bizi örnek aldıklarını bildiğim için anneanne ve babanneyi de konuşmalarına dikkat etmeleri konusunda uyarıyorum”* ifadesinde bulunmuştur. Kararlı bir tutum sergilemenin etkili bir iletişim yolu olduğunu dile getiren K2 kodlu katılımcının ifadesi; *“Kararlı (net) etkin bir iletişimimiz her zaman geçerlidir. Anne baba kararlı olması, çocuk için en güzel rol modelidir”* şeklinde olmuştur. *“Onunla konuşup, söylediklerini dinliyorum. Sevdiği aktiviteleri birlikte yaparak onun dünyasına ortak oluyorum. Paylaşmalarımız arttığı için iletişimimiz de güçleniyor.”* ifadesinde bulunan K25 kodlu katılımcı, iletişimde kaliteli zaman geçirmeyi etkili bir iletişim yöntemi olarak kullandığı görülmektedir. K1 kodlu katılımcı; *“Oyun oynarken diyalog kurmak, isteklerine önem vermek, söz verdiğim zaman yerine getirmek, onu rencide etmeden, gururunu kırmadan davranmak”* şeklinde görüşünü açıklamıştır.

Oyunu iletişim yolu olarak kullanan K20 kodlu katılımcı; *“Konuşmak en çok kullandığım yöntem. İstedğim konuyu onun açmasını sağlıyorum. Özellikle, yemek yerken ve lego yaparken konuşmayı seviyor.”* ifadelerini kullanırken, empati kurmaya önem veren katılımcılardan; K12 kodlu katılımcı; iletişim kurma yöntemlerini; *“Gerek sözlü, gerekse sözsüz iletişimde doğru mesajları vermeye çalışırım. Kendimi ve duygularımı anlatıp ondan da anlatmasını isterim ve empatik yaklaşırım. Anlayabileceği açıklamalar ve örneklerle empati kurmaya teşvik ederim”* şeklinde açıklamıştır.

Çocuğun özgüvenini destekleyerek iletişim kurmaya çalışan annelerden K10 kodlu katılımcı, iletişim yöntemlerini; *“Onunla özgüvenini sarsmayacak, onu cesaretlendirecek ve motive edecek şekilde konuşmaya çalışıyorum. Ona saygılı ve nazik davranıyorum. Onunla sohbet ediyorum.”* şeklinde açıklamıştır. Bu bulgular, Höl, (2017) tarafından yapılan annelerin çocuklarına yönelik iletişim

becerilerine yönelik araştırma bulguları ile benzerlik göstermektedir. Araştırma sonucuna göre; annenin kullandığı iletişim yolları, bu çalışmada en çok kullanılan yöntemler olarak görülen; konuşma, dinleme, sözsüz iletişim, mesaj ve empati alt boyutları ile çocuğun iletişiminin anlamlı düzeyde ve pozitif yönde bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Bu bağlamda annelerin kullandıkları yöntemler için, sağlıklı iletişim kurmada en çok kullanılan yöntemler olduğunu söyleyebiliriz.

Görüşmelerden elde edilen bulgulardan annelerin sağlıklı iletişim kurmak için kullandıkları yöntemlerin, aslında iletişim engeli olduğunun farkında olmadığı sonucu da ortaya çıkmıştır. Öğüt vermek, nasihat etmek, iletişimi kesmek gibi yöntemleri etkili iletişim kurma amaçlı kullandıklarını belirtmişlerdir. Farkında olmadan iletişim engeli kullanan K8 kodlu katılımcı *“Okulda neler yaptıklarını soruyorum. Onu dinliyorum. Öğütler veriyorum.”* şeklinde görüşünü ifade etmiştir. K14 kodlu katılımcı ise *“Her istediği yiyeceği vermiyorum ve anlatarak iletişim kurmaya çalışıyorum”* şeklinde ifade etmiştir. Öğüt vermenin ebeveynler tarafından yanlış bilindiği ve kullanıldığı görülmektedir. Gordon (2012), öğüt vermenin, çözüm ve öneri getirmenin iletişim engellenlerinden biri olduğunu belirtmektedir. Bu tür iletiler kullanıldığında çocuğa anne babanın çözüm önerisi, fikri veya kararı iletilmiş olur. Dolayısıyla çocuğun gereksinimleri düşünülmeden onun adına karar alınmış, ebeveynin verdiği öğütün, çocuktan daha önemli olduğu mesajı verilmiş olacaktır.

3.Ebeveynlerin Çocukları İle Geçirdikleri Zamana İlişkin Bulgular

Annelerin çocukları ile birlikte geçirdikleri zamana ait bulgulardan bir günde geçirdikleri sürenin çok az olduğu görülmüştür. Çalışan annelerin çoğunluğu bu sürenin 1-1,5 saat arasında olduğunu belirtmiştir. Çalışan annelerden, K9 kodlu katılımcı, yeterli vakit ayıramamasını şu şekilde dile getirmiştir: *“Akşam 18.00’den sonra, 21.30’a kadar ailece vakit geçiriyoruz. Fakat sadece birebir vakit geçirdiğim 1 saattir. Maalesef”*. K12 kodlu katılımcı ise durumu; *“Hafta içi 2-3 saat, hafta sonu 7-8 saat veya tüm gün. Diğer çocuğumun kursu veya alışveriş durumları dışında birlikte vakit geçiriyoruz”* şeklinde açıklamıştır. Çalışmayan annelerin ise hepsi, okuldan arta kalan zamanlarda çocuklarla birlikte olduklarını belirtmişlerdir.

Çocukların babaları ile geçirdikleri zamanın, annelerin verdiği bilgiye göre ortalama günlük 45 dk. ile 2 saat arasında değiştiği bulgusuna ulaşılmıştır. Bunda sebep ağırlıklı olarak babaların çalışması sebep gösterilmiştir. Araştırmada anne ve babası boşanmış ve velayeti annede olan iki çocuğun ise, babası ile geçirdikleri vakit ortalama iki haftada bir, bir saat şeklinde olduğu belirtilmiştir. Bu annelerden biri ev hanımı, diğeri ise çalışan annedir ve çocuk ile görüşme süreleri bu kategorilere dahil edilmiştir.

Genel olarak çocukların hafta içi babaları ile iletişimlerinin çok sınırlı olduğu görülmüştür. Birlikte geçirilen zamanın çokluğundan ziyade kaliteli vakit

geçirmeye değinen K18 kodlu katılımcı, *“Baba ile iletişimi de çok iyi. Az ama iyi vakit geçiriyorlar.”* şeklinde belirtmiştir. Babaların çocukları ile geçirdikleri zamana ait bulgular, Türkoğlu, Çeliköz ve Uslu'nun (2013) babaların nitelikli zaman algılarına dair görüşlerinin incelendiği araştırmanın bulguları ile örtüşmektedir. Çalışmanın bulgularında; babaların çocukları ile hafta içi bir saatten az nitelikli zaman geçirdikleri tespit edilmiştir.

Ailece birlikte geçirilen vakit ise genel olarak 2 ile 6 saat arasında değişmekle birlikte ailece hiç vakit geçirmediklerini belirten katılımcılar da olmuştur.

4. Annelerin Çocukları ile Kaliteli Zaman Geçirmeye Dair Görüşlerine İlişkin Bulgular

Görüşmelerden elde edilen veriler analiz edildiğinde, annelerin büyük çoğunluğu kaliteli zaman geçirmenin *“birlikte oyun oynamak”, “çocuğunu mutlu etmek”, “ortak paylaşım yapmak”, “yürüyüşe çıkmak”* olduğunu dile getirirken, ebeveynlerin diğer yarısı kaliteli zaman geçirmenin *“birlikte sinemaya gitmek”, “alışverişe gitmek”* olduğunu belirtmiştir. Buna göre annelerin oyunun çocuklar için öneminin bilinci olduğu ve kaliteli zaman geçirmek için oyunu öncelikli olarak tercih ettikleri söylenebilir. Oyunu çocukların düşüncelerini ve duygularını yansıtmaları, için bir araç olarak düşünüldüğünde iletişim becerilerinin gelişimi için çoğunlukla oyunun tercih edilmiş olması önemli bir bulgudur. Çünkü çocuklar oyunlar aracılığıyla, akranları ve yetişkinlerle iletişim kurarak sosyal ihtiyaçlarını karşılar; ebeveynlerini rol model alırlar, hayatı oyunla deneyimleyerek öğrenirler (Petrovska, S., Sivevska, D., & Cackov, O., 2013). Oyunu kaliteli zaman geçirmek olarak düşünen annelerden, K25 kodlu katılımcı fikrini *“İlla bir yere götürmek değil. Çocuğumla geçirdiğim her vakit kalitelidir. Oyun oynamak, mutlu etmektir”* şeklinde ifade ederken, K14 kodlu katılımcı *“Onu dinleyerek, ne yaptığını bilerek, gelişim evrelerinde yanında olarak kaliteli zaman geçiriyorum. Birlikte aktivite, etkinlik yapmak, oyun oynamak, konuşmak bizim için kaliteli zaman geçirmek demektir.”* şeklinde ifade etmiştir. Bu bulgular, Erbay ve Saltali (2012) annelerin oyun algısını inceledikleri çalışma ile benzerlik göstermektedir. Anneler oyunu eğlence ve mutlu olma aracı, gelişimi destekleyen bir araç olarak, boş zaman geçirme ve oyalanma aracı olarak, rahatlama, kendini ifade etme ve hayal dünyasını yansıtma yolu olarak ifade etmişlerdir.

Kaliteli zaman geçirmeyi güzel anılar biriktirmek olduğunu düşünen K20 kodlu katılımcı; *deneyimlerini “Aklında güzel anılar kaldığı anlar kaliteli zaman geçirmektir. Oyun oynamak, sohbet etmek, tiyatroya, sinemaya gitmek veya yürüyüş yapmak olabilir.”* şeklinde paylaşmıştır.

Çocuğun mutluluğunu ön planda tutan K12 kodlu katılımcı ise; görüşlerini *“O anda ikimiz de farklı şeylerle de uğraşsak sürekli etkileşim, diyalog halinde olmak, gülüp eğlenebildiği, öğrenebildiği etkinlikler yapmak, sevildiğini, ilgilenildiğini hissettirebilmek kalite zaman geçirmek olduğunu düşünüyorum”* şeklinde dile getirmiştir.

Çocuğunu hafta sonu kurslarına götürmenin, çocuğun ihtiyaçlarının karşılanmasının, akşamları uyuma rutinin kaliteli zaman geçirmek olduğunu düşünen anneler de olmuştur. Bunlardan K21 kodlu katılımcı; *“Onun ihtiyaçlarını karşılayıp, onunla oyun oynamak.”* şeklinde görüşlerini ifade ederken, K17 kodlu katılımcı, *“Onun sağlıklı ve mutlu olması.”* şeklinde ifadesi ile kaliteli zaman geçirmeyi çocuğun fiziken ve ruhen iyi olma hali ile ilişkilendirdiği görülmüştür.

Tek ebeveynli çocukların annelerinden biri olan K14 kodlu katılımcı *“Kaliteli zaman geçirmek sadece sinemeye gitmek. Bu bile bizim için bir lüks. Çünkü çok yoğun çalışıyorum. Tek başıma olduğum için ve iki abisi daha olduğu için çalışmak zorundayım”* ifadesi ile bu durumdan dolayı yaşadığı rahatsızlığını dile getirmiştir. K23 kodlu katılımcı kaliteli zaman geçirmeyi *“Tabletlerin olmadığı zaman”* şeklinde ifadesiyle, çocukların çeşitli medya araçlarını fazla kullanmalarının kaliteli zaman geçirmeye engel olduğu görüşü ortaya çıkmaktadır.

Kaliteli zaman geçirmenin ailece birlikte vakit geçirmek olduğunu düşünen annelerden, K13 kodlu katılımcı görüşlerini şu ifadelerle açıklamıştır: *“Kaliteli zaman geçirmek bizim için; ortak paylaşım yapmak, ailece yemek yemek, parkta oynamak, beraber ödev yapmak, film seyretmek, kitap okumak, konuşmaktır”*. K24 kodlu katılımcı ise durumu *“Ailece hepimizin kendimizden bir şey katıp, ortaya yeni birşey çıkması kaliteli vakit geçirdiğimiz zamanlardır. Genellikle her hafta sonu bunu yapıyoruz.”* şeklinde ifade etmiştir.

5. Annelerin Çocukların İletişim Haklarına İlişkin Görüşlerine Dair Bulgular

Araştırmanın kavramsal çerçeve bölümünde ayrıntıları anlatılan, çocuğun tüm haklarını korumakla birlikte, ülkemizde çocuklar için birçok projenin gerçekleşmesine ve toplumda farkındalık yaratılmasına vesile olan, değişen ebeveynlik rollerine de yol gösterici olan Çocuk Hakları Sözleşmesi ve içeriğinde bulunan çocuğun iletişim hakları hakkında ne derece bilgi sahibi olduklarını öğrenmek amacıyla annelere bu soru yöneltilmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde yalnızca iki anne, Çocuk Hakları Sözleşmesini ve çocukların iletişim haklarının neler olduğunu bildiğini belirtmiştir. Geriye kalan 22 anneden ikisi fikir yürütmüş, geri kalan 20 anne Çocuk Hakları Sözleşmesini ve iletişim haklarının neler olduğunu bilmediklerini ifade etmişlerdir.

Çocukların iletişim hakkını bildiğini belirten annelerden, K22 kodlu katılımcı görüşlerini *“Evet, anne ve babasıyla aynı ülkede yaşama hakkı, iletişim araçlarını kullanarak bilgiye ulaşma hakkı”* şeklinde ifade etmiştir.

Çocukların iletişim haklarının neler olduğunu bilmeyen ancak tahmin yürüten annelerden; K11 kodlu katılımcı fikirlerini; *“Çocuk hakları sözleşmesini bilmiyorum. Fakat çocuklarımızın fikirlerini ve düşüncelerini dinleriz. Onların da bazı konular hakkında isteklerini gözönüne alırız”* şeklinde ifade etmiştir. K15 kodlu katılımcı, *“Kısıtlı bilgim var. İfade özgürlüğü olduğunu düşünüyorum”*

şeklinde düşüncesini dile getirmiştir. K25 Kodlu katılımcı ise, *“Hayır bilgim yok... Mutkala bizim kadar onların da hakkı vardır fakat bilmiyorum.”* şeklindeki ifadesi ile çocukların iletişim haklarını bilmediğini belirtmiştir.

Elde edilen bu bulgular daha önce sınırlı sayıda yapılan araştırma sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Berrin (2015), ebeveynlerin çocuk hakları konusundaki görüşlerinin incelendiği çalışmada, ebeveynlerin *çocuk* hakları konusunu yeterince bilgi sahibi olmadıkları ve bilinçlendirmeye ihtiyaçları olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kendi haklarını bilen çocukluk, onların haklarını bilen, koruyan ve uygulayan ebeveynlerle mümkün olacaktır. Çocuk haklarının hayata geçebilmesi için ailenin, okulun, toplumun bu ortamı sağlayabilmesi gerekmektedir (Şirin, 2019). Bu bağlamda araştırma verileri, annelerin çocuğun doğumundan itibaren kazandığı *tüm haklarla birlikte araştırma konusu bağlanımda, çocukların kendilerini etkileyen konu ve kararlarda düşüncelerini özgürce ifade etme ve dinlenilme hakları* gibi konularda bilgiye sahip olmadıkları tespit edilmiştir.

6. Annelerin Çocukları İle İletişim Kurmakta Zorlandıkları Durumlara İlişkin Görüşlerine Dair Bulgular

Annelerin çocukları ile iletişim kurmakta en çok zorlandığı durumların başında kardeş ilişkileri, çocukların çeşitli konularda tutturmaları ve öfkeli oldukları zamanlar olarak belirlenmiştir. Buna göre anneler için ikinci çocuk, çocuklar arasında denge sağlamada zorluk ve kardeş kıskançlığı iletişim kurmakta zorlanılan durumların başında gelmektedir. K25 kodlu katılımcı, bu durumlarla ilgili olarak, *“Markete giderken tembihliyorum fakat yine de istekleri konusunda tutturuyorlar. Kardeşi ile ilgili konularda çok sıkıntı çekiyorum. Sadece kendisinin olsun istiyor. Kardeşi ile ilgili de tutturmaları var.”* şeklinde ifade etmiştir. Kardeşler arasındaki ilişkiye dikkat çeken annelerden, K9 kodlu katılımcı, yaşadığı durumu; *“Evdeki minik sorumluluklarını yeterince yerine getirmediği ve ablasının ders çalışmasını engellemeye çalıştığı zamanlar iletişim kurmakta zorlanıyorum.”* şeklinde ifade etmiştir. Ağırlıklı olarak iletişim kurmakta zorlanılan durumlar olarak çocukların ağlama nöbetleri ve inatlaştıkları durumlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum ile ilgili deneyimlerini paylaşan K11 kodlu katılımcı; *“Ağladığı ve konuşmak istemediği, inat ettiği zamanlarda çok zorlanıyorum.”*, şeklinde ifade ederken, her iki durumu birden yaşayan K14 kodlu katılımcı ise; *“İlkokul 1. sınıfa giden abisi ile inatlaştığı ve tartıştığı zamanlarda iletişim kurmakta zorlanıyorum.”* şeklinde ifade etmiştir. Araştırmalar kardeş kıskançlığının erken çocukluk döneminde ebeveynlerin en çok zorlandıkları durumlar arasında olduğunu göstermektedir. İnan'ın (2010), anaokulu çağında çocukları olan ebeveynlerle yaptığı çalışmada benzer bulguya ulaşılmıştır. Araştırmada, çocukla etkili iletişim kuramamak ve kardeş kıskançlığı en çok karşılaşılan problem durumlar arasında olduğu ve ebeveynlerin en çok bilgilenecek istedikleri konu başlıklarından olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Kardeş kıskançlığında ebeveyn tutumları etkili bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Şipal, Yeğengil ve Toka, 2012). Yeni bir çocuğun aileye dahil olmasıyla başlayan ve her yaşta karşılaşılabilen kardeş kıskançlığı

anne baba tutumları ile tetiklenebilmektedir. Bu bağlamda, araştırma verilerine göre görüşülen annelerin en çok zorlandıkları durum olan karşımıza çıkan kardeş ilişkileri, çocuklarına karşı davranışları ile ilişkili olduğu söylenebilir.

İletişim kurmakta zorlanılan durumlardan diğeri ise çocukların tablet veya telefonla fazla oyun oynaması ve ellerinden alındığı zamanlar olduğu görülmüştür. Bu durumlar ile ilgili; K5 kodlu katılımcı; *“Takıntı haline getirdiği oyuncak nesne ya da faaliyetleri yapamadığımız durumlarda, devamlı olarak üzülüp ağladığı zamanlarda.”* zorlandığını dile getirmiştir. Ayrıca genel olarak, yemek ve uyku gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmadığında da çocuklarla iletişim kurmakta zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Ebeveynlerin bu konuya ilişkin görüşlerinden bazıları şu şekildedir; K24; *“Ben öfkeliyken iletişim kuramıyoruz. Bir de onun şiddete eğilimi olduğu zamanlarda iletişim kurmakta zorlanıyorum.”*, K22 kodlu katılımcı; *“Karnı aç ve uykuluyken iletişim kuramıyoruz. Önce bu ihtiyaçlarını karşılamam gerekiyor.”* şeklinde ifade etmiştir. *Görüşme yapılan annelerin, iletişim kurmakta zorlandıklarını bildirdikleri durumlar genel olarak, yapılan çalışma sonuçları ile benzerlik göstermektedir.* Ceylan, Kahraman Gözün ve Ülker’in (2016) erken çocukluk dönemine ilişkin bakış açılarının inceledikleri çalışmada, annelerin 4-6 yaş grubunda en çok zorlandıkları durumlar; iletişim problemleri, televizyon izleme, kardeş kıskançlığı olarak tespit edilmiştir. Bu bağlamda annelerin benzer güçlükler yaşadıkları bulgusundan yola çıkarak, çocuklarına karşı kullandıkları iletişim dilinin ve yaklaşımlarının bir sebep teşkil edebileceği söylenebilir.

7. Annelerin Çocukları İle İletişimde Kullandıkları İletişim Engellerine İlişkin Bulgular

Annelere çocukları ile sağlıklı iletişim kurmayı engelleyen davranışların neler olduğu sorusuna verilen cevaplardan elde edilen bulgulara göre; iletişim engelleri üç başlıkta toplanmaktadır. Bunlar; annenin kendisinden kaynaklanan, çocuğun tutum ve davranışlarından kaynaklanan ve dış etkenler olarak ortaya çıkmaktadır.

Bulgulara göre; annelerin yarısı iletişim sorunu yaşamadığını, bu nedenle iletişim engeline sebep olacak bir davranışlarının olmadığı yönünde görüşlerini bildirmişlerdir. Annelerin büyük bir kısmı ise iletişim kuramama sebeplerini kendi tutum ve davranışlarından kaynaklı olduğunu düşünmemekte, iletişim engellerinin çocuklarının tutum ve mizaçlarından kaynaklandığı düşünmektedir. Dış etkenlere bağlı olduğunu düşünen anneler için tablet / televizyon / telefon kullanımının fazla olması ve ortamda anne-çocuk ilişkisine müdahale eden insanların olması iletişim engeline sebep olan durumlardır.

Anneler en çok iletişim kuramama sebebi olarak, çocuklarının inatçı olmalarını ifade etmişlerdir. K19 kodlu katılımcı, *“İnatçılık karşılıklı inatlaşıyoruz. Birimiz alttan alınca iletişim kurabiliyoruz.”* ifadesinde bulunmuştur. K14 kodlu katılımcı, *“Oğlumun kısa süreli inatlaşması ve öfkelenmesi”* şeklinde durumu ifade etmiştir.

Velilerin kendilerinin tutum ve davranışlarından kaynaklı iletişim engeli olduğunu belirttikleri durumlar ise; karşılıklı inatlaşma, evde yapılması gereken zorunlu işler nedeniyle vakitsizlik, dışarıdan ilişkilerine müdahale (anneanne, babanne gibi), iş dönüşü yorgun ve stresli olmak, çok fazla konuşmak, çocuğu anlamadan karşılık vermek, sürekli yönetmeye çalışmak ve emir vermek olarak ifade etmişlerdir. K24 kodlu katılımcı görüşünü “*Çok fazla konuşmak engel oluyor fakat kontrolün elimde olmasını istiyorum*” şeklinde ifade etmiştir. K6 kodlu katılımcı “*Onu kırmamak adına fazla esnek davranmak*” şeklindeki ifadesi ile çocuğa karşı esnek davranmanın bir iletişim engeli olduğunu düşündüğünü göstermektedir.

Anne ile iletişimde dış etkenlerin olduğunu düşünen annelerden K11 kodlu katılımcı durumu “*Eğer ortamda üçüncü kişiler varsa genellikle iletişimimize onlar engel oluyor veya çocuğum istediği şey olmadığı için beni dinlemediğinde ve hırçınlaştığında iletişim kuramıyorum.*” şeklinde açıklamıştır. K20 kodlu katılımcı aynı sebep ile ilgili olarak görüşünü “*Dış etkenler, müdahaleler. İştten geldiğimde yorgun olduğum zamanlar*” olarak ifade etmiştir. Televizyon ve tabletin çocukla iletişim kurmaya engel olduğunu düşünen annelerden K3 kodlu katılımcı “*Televizyon izlemesi sürekli bir engeldir. Bu sebeple sınırlı tutuyoruz.*” şeklinde görüşlerini paylaşmışlardır

Çalışan anneler, kısıtlı zamanlarından dolayı çocuklarına vakit ayıramamaktan kaynaklanan iletişim sorunları yaşadıklarını dile getirmiştir. K9 kodlu katılımcı durumu, “*Yoğun iş tempomdan dolayı pes ettiğim haller oluyor*” şeklinde ifade etmiştir. K15 kodlu katılımcı ise görüşünü “*Evde yapılması zorunlu işlerin, vakit daraltması büyük bir engeldir*” olarak ifade etmiştir.

Çocukla sağlıklı iletişim kurmaya engel olan davranışların kendi tutum ve davranışlarından kaynaklandığının farkında olan sadece üç anne olmuştur. Bu annelerden K22 kodlu katılımcı düşüncelerini şu şekilde belirtmiştir; “*Onu anlamadan karşılık vermek. Öfkesini boşaltmasına, ağlama krizine zaman tanımamak. O sırada uykulu olması veya benim o esnada ruhsal anlamda hazır olmamam. O sırada oğlumun ilgisini çeken, başka bir uyarının ortamdaki varlığı.*” K12 kodlu katılımcı ise düşüncelerini; “*Bazen en büyük iletişim engeli çocukla konuşmamak, karşılıklı duygu, düşünce ve gerekçeleri öğrenmeden tepki göstermektir*” şeklinde ifade etmiştir.

K2 kodlu katılımcı iletişim engelleri ile ilgili düşüncelerini, “*Ona emir vermek, sürekli yönetmek, çocuk için oldukça sıkıcı olduğundan her daim bu tarz konulardan uzak kalmakta fayda var ve engel olmamalı*” şeklinde açıklamıştır. Bu bulgulardan yola çıkarak, annelerin iletişim engelleri hakkında yeterli bilgi sahibi olmadıkları söylenebilir. Dolayısıyla soruya verdikleri cevaplardan da, annelerin kendi ebeveynlik rolleri ile ilgili öz değerlendirme yapamadıkları düşünülebilir.

8. Annelerin Medya Araçlarının Çocukların İletişim Becerilerine Etkisine İlişkin Görüşlerine Dair Bulgular

Görüşmelerden elde edilen verilere göre, anneler; çocukların fazla televizyon izleme ve internette oyun oynamaları sonucunda duyarsızlaşma, kendilerini ifade edememe, algılarının kapanması, anne-babaya karşı davranış, konuşma ve üslupta değişiklik, uyarılara tepkisizlik, konuşmada gecikme, hırçınlaşma, agresif davranışlar sergileme gibi etkileri olduğunu belirtmiştir. Bu sebepler nedeniyle internet ve televizyon kullanımının ebeveynler tarafından sınırlandırıldığı görülmüştür. Görüşme yapılan annelerin çoğunluğu, gözlemledikleri olumsuz etkiler sebebiyle tablet ile oynamalarına ve televizyon izlemelerine günlük belirli zaman dilimleri koyduklarını ifade etmiştir. İnternet ve televizyonun çocukların davranışları üzerindeki etkilerine yönelik olarak ebeveynlerin bazı ifadeleri şöyledir; K11 kodlu katılımcı “İletişim kopukluğuna sebep olduğunu düşünüyorum. Faydalı yönlerinin de olduğunu söyleyebilirim fakat çocuğumu hırçınlaştırdığımı düşünüyorum.” şeklinde görüşünü paylaşmıştır. Okul öncesi dönemde çocukların teknolojik araçları sağlıklı kullanımı, zararlarının ve fazla kullanımın doğurduğu sonuçların çocuklara anlatılması da ebeveynin çocuklara rehberlik etmesi gerektiren durumlardır. Farklı medya araçlarının kullanımı ve sınırlandırılması bu konuda çocuk ile annenin ilişkisinde krize yol açmaması da ebeveyn-çocuk arasındaki iletişimin şekline bağlı olduğu düşünülmektedir. Çünkü annelerin büyük çoğunluğunun görüşleri doğrultusunda, özellikle tablet kullanımının anne- çocuk arasındaki iletişimi zorlaştıran etkenlerin başında geldiği görülmektedir.

K19 kodlu katılımcı, “Olumsuz etkiliyor. Duyarsızlaşma, hissizleşme, algıları kapanıyor, çok fark ediyor. Kendisini ifade ederken ve konuşurken tutukluk yapıyor.” şeklinde dile getirmiştir. K7 kodlu katılımcı, “Konuşmasını çok etkiledi. Kardeşi doğduktan sonra maalesef hep tablet vermek zorunda kaldık ve elinden hiç düşürmedi. Bu nedenle verdiği tepkiler de değişmeye başladı. Sınırlendiğinde oynadığı oyunlardaki gibi kendini sıkıyor. Bu davranışları ve konuşması okula başladıktan sonra düzeldi” şeklinde ifade etmiştir. K18 kodlu katılımcı ise görüşünü “Tabi ki olumsuz etkiliyor. İletişim kuramıyoruz, duyarsızlaşıyor. Daha çok televizyon izlerken oluyor.” şeklinde dile getirmiştir. Çocuğun anneye karşı konuşma ve üslubunu değiştirdiğini düşünen K25 kodlu katılımcı, “Kendini ifade konusunda etkiliyor. Konuşmaları özellikle bana karşı tavır ve konuşmalarını çok etkilediğini farkettim. Mesela ‘paran yoktuysa beni buraya getirmeseydin’ gibi cümleler kurmaya başladı” şeklinde ifade etmiştir.

İnternetin ve televizyonun az kullanıldığı takdirde olumlu yönlerinin de olduğunu, çocuğun medya araçlarından tamamen izole edilemeyeceğini, kontrollü kullanıldığında bir zararının olmadığı yönünde görüş belirten anneler de olmuştur. Örneğin; K2 kodlu katılımcı; “Sınırlı kullanıldığında hiçbir sıkıntı göremiyoruz açıkçası. Elbette faydası olduğu kadar zararı da yok değil. Ebeveyn gözetiminde ve sık kullanılmamakla birlikte diyelim.” şeklinde görüşlerini belirtmiştir.

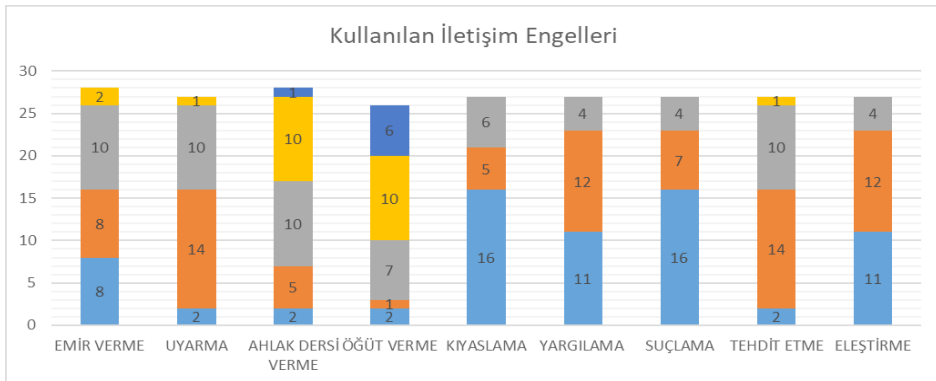
Anneler, yapılandırılmış olarak hazırlanan dokuz soru yöneltildikten sonra, etkili iletişim kurma yolları ve iletişim engeline sebep olan iletilerin maddeler halinde bulunduğu anketi, kullandıkları sıklığa göre işaretlemeleri istenmiştir. Görüşme soruları sonunda yapılan bu anket ile görüşme sorularına verilen cevaplar ile anket maddelerini karşılaştırmak ve kullanılan davranışların farkındalığını ortaya koymak amaçlanmıştır.

9. Annelerin İstenmedik Davranışlar Karşısında Hissettikleri Durumlara İlişkin Bulgular

Yapılan görüşmeler neticesinde anneler; en çok öfkelenediklerini ve çaresiz kaldıklarını ifade etmiştir. Kendisini yetersiz hissedip, o anda iletişimi kesip çocuğunu yalnız bıraktığı için kendisini kötü hissettiğini belirten veliler de olmuştur. İletişim kurmakta zorlandığında ve bunun sürekli tekrarlanması sonucu artık iletişimi kestiğini, sabır gösteremediği için, çocuğunun isteğini yerine getiren veliler de olduğu görülmüştür. K22 kodlu katılımcı durumu; *“Yetersiz hissediyorum. Tabi aynı zamanda da gergin”* olarak ifade etmiştir. K19 kodlu katılımcı; *“Sinirli ve agresif oluyorum, özellikle diretmeye karşı.”* olarak ifade etmiştir. Hissettiği durumlarla ilgili K13 kodlu katılımcının; *“Kötü hissediyorum. Bazen inatlaşıyorum. Daha zor oluyor. Artık inatlaşmamaya çalışıyorum”* şeklindeki ifadesi dikkat çekicidir. K25 kodlu katılımcı; *“Sinirleniyorum, uyarıyorum fakat dinlemiyor. Bu nedenle artık karışmıyorum. Problemlerini kendilerinin halletmesini istiyorum”* şeklindeki ifade de kardeşler arası anlaşmazlığın sebep olduğu durumlarda hissettiklerini ifade etmiştir. K11 kodlu katılımcı görüşünü; *“Çaresiz hissediyorum. Sabırlı olmam gerektiğini kendime sürekli hatırlatıyorum.”* K12 kodlu katılımcı ise; *“Öncelikle nerede hata yaptığımı sorgularım. Konu hakkında araştırma yapar veya bir uzmana danışmayı düşünürüm. Bunun üstesinden gelebileceğimi düşünür sabırlı davranırım”* şeklinde ifade etmiştir.

10. Annelerin Kullandıkları Etkili İletişim Yolları ve İletişim Engellerine İlişkin Anket Bulguları

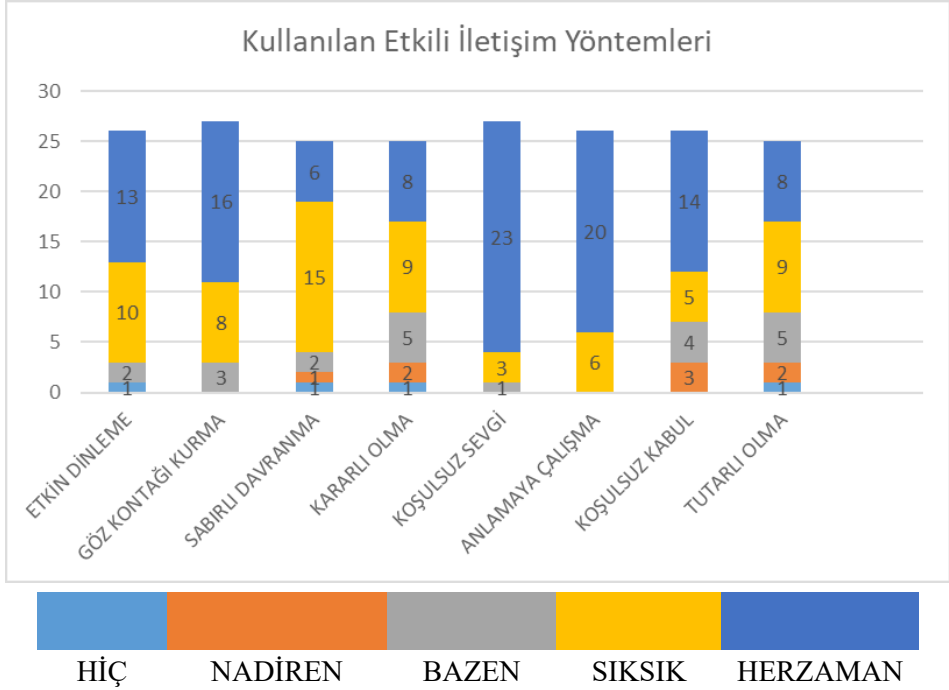
Tablo 1. Annelerin Kullandıkları İletişim Engellerinin Dağılımı

Tablo 1’de annelerin kullandıkları iletişim engeline sebep olan iletilerin, kullanma sıklığı görülmektedir. Annelerin en çok kullandığı iletişim engelinin öğüt vermek ve ahlak dersi vermek olduğu görülmektedir. Suçlama, yargılama, eleştirme ve kıyaslama en az kullanılan iletişim engelleridir. Görüşme sorularına verilen cevaplar ile karşılaştırıldığında, annelerin kasıtlı veya farkında olmadan iletişim engeli kullandığının farkında olmadığı söylenebilir.

Tablo 2. Annelerin Kullandıkları Etkili İletişim Yöntemlerinin Dağılımı

Yukarıdaki Tablo 2’de görüldüğü gibi; görüşme yapılan velilerin, en sık kullandıkları etkili iletişim yöntemlerinin sırasıyla; koşulsuz sevgi, anlamaya çalışmak ve koşulsuz kabul olduğu görülmektedir. “Sabırlı davranma”, “etkin dinleme”, “kararlı ve tutarlı olma” en sık kullanılan diğer iletişim yöntemleridir. Bu bulgular annelerin etkili iletişim kurmak için dikkat ettikleri yöntemler sorusunda ifade edilmemiş olduğu görülmektedir. Yine bu bulgudan yola çıkarsak, aslında annelerin etkili iletişim becerilerini ya bilinçli kullanmadıklarını ya da kavramsal olarak karşılığını bilmediklerini söyleyebiliriz.

Yapılan görüşme sırasında kullanılan iletişim yolları ve engellerine verilen cevaplar ile Tablo 1 ve Tablo 2 sonuçları karşılaştırıldığında; iletişim yöntemlerinin neler olduğu hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları, kullandıkları iletişim dilinin ve davranışların iletişim engeli olduğunu bilmedikleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Görüşme yapılan annelerin büyük çoğunluğu, çocukları ile çok iyi iletişim kurabildiklerini belirtmiş, ancak aynı anneler, ankette iletişim engeline sebep olacak yöntemleri de kullandıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo1 ve Tablo 2 sonuçlarına bakıldığında; kullanılan bazı iletişim yöntemlerinin yanlış kullanıldığı, “ahlak dersi verme”, “öğüt verme” gibi yöntemlerin bir iletişim engeli değil, sağlıklı iletişim kurma yolu olarak görüldüğü düşünülmektedir.

SONUÇ

Bu araştırmada annelerin çocukları ile sağlıklı iletişim kurabilmek için gerekli yöntem ve tekniklerini ne kadar bildikleri, kullandıkları iletişim engellerinin farkında olup olmadıkları, iletişim kurmakta zorlandıkları durumlarda hangi çözüm yollarını kullandıkları ve medyanın çocukların davranışlarına ve iletişim becerilerini nasıl etkilediği konusunda annelerin düşünceleri ve farkındalıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan görüşmeler sonucu elde edilen bulgular analiz edildiğinde annelerin, tamamına yakını genel anlamda çocuklarıyla sağlıklı iletişim kurabildiklerini belirtmişlerdir. Ancak annelerin farklı sorulara verdikleri cevaplar karşılaştırıldığında bu konuda yeterli bilgi ve donanımına sahip olmadıkları, iletişimsel yeterliliklerinin az olduğu söylenebilir. Çocukların sağlıklı gelişimindeki en önemli etkenin anne-baba olduğu, aile içindeki sağlıklı iletişimin yolunun da doğru iletişim kurmaktan geçtiği düşünüldüğünde ebeveyn olarak geliştirilebilecek en önemli ve ödüllendirici becerilerden biri olduğu düşünülmektedir.

Anne ve babaların çocukları ile geçirdikleri zaman ve buna bağlı olarak iletişim şekilleri de farklılık göstermektedir. Anneler çocukları ile daha fazla ve daha kaliteli zaman geçirirken, babalar çocukları ile hafta içi ortalama bir saat görüşebilmektedir. Ailece kaliteli zaman geçirmenin ancak hafta sonları mümkün olduğu görülmüştür. Özellikle çalışan anneler hafta içi vakit bulamadıkları ve ev içinde başka sorumluluklarının da olması sebebiyle, çocukları ile yeteri kadar vakit geçiremediklerini belirtmişlerdir. Ancak kısıtlı zamanda kaliteli zaman geçirdikleri belirlenmiştir. Bu nedenle özellikle çalışan anneler kısa fakat kaliteli geçirilen zamanın çocukları ile iletişimlerini etkilemedikleri görüşünde oldukları söylenebilir. Utaş Akhan ve Batmaz’ın (2011) çalışmasında benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırma bulgularına göre, çalışan anneler gün içinde çocuklarından ayrı kalmanın çocukları ile iletişimlerini etkilemediği görüşündedir. Aynı çalışmada annelerin çoğunluğu; çocuklarına az vakit ayırmaktan dolayı

hissettikleri suçluluk duygusu ile çocuklarıyla zaman geçirmek için fırsatlar yaratarak başettiklerini belirtmişlerdir.

Annelerin çocukları ile iletişim kurmakta en çok zorlandıkları durumlar; kardeş kıskançlığı, herhangi bir konuda tutturmaları ve öfkeli oldukları zamanlar olarak belirlenmiştir. Kardeş kıskançlığı; annelerin en çok karşılaştığı, birden fazla çocuğun olduğu her evde yaşanan evrensel boyutta bir durumdur. Kardeş kıskançlığının ortaya çıkması annenin kardeşlere karşı farkında olmadan kullandığı iletişim dili ve tutumlar olabilmektedir. Çocuk, birbirleri ile ve kardeşlerinin anne-babasıyla olan iletişim şeklini gözlemleyerek empatiyi, problem çözümünü ve uzlaşma becerilerini öğrenir (Özmert, 2006). Bu nedenle annelerin kardeş kıskançlığını tetiklemeyecek bir iletişim dili kullanmayı bilmesi, hem kardeşler arasındaki kıskançlığı azaltmak hem de anne-çocuk arasında sağlıklı bir ilişki geliştirmek için fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Anneler kriz anlarında, duruma nereden bakacakları, nasıl bir çözüm yolu bulmaları gerektiği konusunda kendilerini yetersiz ve çaresiz hissettiklerini belirtmişlerdir. Çocuk ile kurulan iletişim yetişkinler arasında kurulan iletişimden farklıdır ve gelişim dönemine göre beklenti ve ihtiyaçları da farklılık gösterir. Ebeveynlerin bu dönemlerde çocuğa nasıl yaklaşmaları gerektiğini, hangi yaşta nasıl bir iletişim kurmanın daha sağlıklı olduğunu bilmesi önemlidir. Ayrıca ebeveynlerin zorlandığı durumlarda sağlıklı iletişim yöntemlerini bilmek iletişimi çok daha kolay ve etkili hale getireceği düşünülmektedir. Bu düşüncüyü destekleyen Balcı ve Yılmaz'ın (1999) okul öncesi dönem çocuklarının anneleri ile yaptıkları çalışmada; aile işlevlerinin sağlıklı bir biçimde yerine getirilmesinde; annelerin önemli bir rol üstlenmelerinden dolayı, annelerin aile içi iletişimi artırıcı becerilerle donatılmasının oldukça etkili sonuçları olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Aynı çalışmada, iletişim becerileri eğitiminin çocukları anaokuluna devam eden annelerin aile işlevlerini artırmaya yardımcı olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuç, annelerin, aile bireyleri ile iletişim kurma ve sağlıklı aile işlevlerini yerine getirmede iletişim becerileri eğitiminin etkili bir çalışma olduğunu ortaya koymasından dolayı, yapılan görüşmelerde ebeveynlerin kendilerini yetersiz hissettikleri durumlar için de anne-baba iletişim becerilerini geliştirecek eğitimler verilebileceği düşüncesini destekler durumdadır.

Çalışmada annelere sağlıklı iletişim kurmaya engel olan davranışların neler olduğu sorusuna verilen cevaplardan, büyük bir kısmının özeleştirici yapmadığı, iletişim engeline sebep olacak tutum ve davranışların kendilerinden kaynaklanmış olabileceğini düşünmedikleri anlaşılmaktadır. Bu durum annelerin iletişim engellerinin neler olduğunu tam anlamıyla bilmediklerinden kaynaklandığı söylenebilir. İletişim engellerini kendilerinin kullandığının farkında olan özeleştirici yapabilen sadece üç anne olmuştur. Bu annelerin kullandıkları iletişim engellerinin ise sen dili iletilerinden kaynaklandığı görülmüştür. Çünkü anneler; en çok hem kendilerinin hem de çocukların öfkeli olduğu ve bağırdıkları durumları iletişim

engeli olarak ifade etmişlerdir. Sen dili öfkeli anlarda kullanılan ve kızgınlık ifadeleri içeren iletilerdir. Sen dili ile yöneltilen iletiler sorunun gerçek nedenini açıklamadığı gibi, çocuğun direnmesine, inatlaşmasına nihayetinde ebeveyn ile iletişimin kesilmesine sebep olur (Sürücü, 2003). Dolayısıyla annenin iletişim becerileri hem çocuklarına ayrı ayrı hem de kardeşlerin birbirleriyle ilişkisine de ebeveynlik yapabilecek donanımda olması gerektiği düşünülmektedir.

Annelerin çocuklarıyla sağlıklı iletişim kurmalarına engel durumların bir diğeri dış faktörler olarak belirlenmiştir. Bunlar; anneanne veya babaannenin ya da ortamda bulunan kişilerin müdahaleleri ile çok fazla tablet kullanımı ve televizyon izlenmesidir. Bu durumu Baran (2004) çalışmasında, çocukların yetiştirilmesi konusunda sürekli aileye vurgu yapılmasının sorunun öteki yüzünü görmeyi engellediği bir durum olarak tespit etmiştir. Çocukların yetiştirilmesinde yalnızca aile olarak iç dinamiklerin değil, aynı zamanda dış dinamiklerin de önemli olduğu; dış dinamikler olarak da toplum ve çevrenin (arkadaş grubu ve medyanın) özellikle günümüzde, sosyalleşme sürecinde ailenin işlevlerini aksattığının görülmesi araştırmanın bulguları ile benzerlik göstermektedir. Zehir ve diğerleri'nin (2019) ailelerin teknolojik araçların kullanımını sınırlandırmada kullandığı stratejileri incelediği çalışmada; çocuklarının teknoloji kullanımının sınırlandırılmasına karşı gösterdiği tepki karşısında en fazla; konuşup zararlarını anlatma yolunu izlerken, diğer taraftan yaklaşık yarısı ceza vermek ve kızmak gibi yöntemleri kullanmayı tercih ettikleri belirlenmiştir. Bu veriler doğrultusunda; çocukların çevrimiçi medya araçları kullanımının anne-çocuk arasında iletişimi engelleyen bir unsur olarak karşımıza çıkmasının nedenlerinden biri de annelerin bu araçlarının kullanımını ve kısıtlanmasını konusunda çocuklara karşı kullandıkları yanlış iletiler olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmada annelere, Çocuk Hakları Sözleşmesi ve içeriğinde yer alan iletişim haklarının neler olduğu hakkındaki bilgileri sorulmuştur. Araştırmada bu sorunun yöneltilmesinin amacı; çocuk haklarının, çocuğun gelişiminin gerekliliği olan ve temel ihtiyaçlarının karşılanmasını dikkate alan, haklarının bilindiği, korunduğu bir ortamda yaşamasına izin veren haklar olmasıdır. Bu ortamı sağlayacak olan ise ebeveynlerdir ve bu da haklarının bilinmesi ile mümkün olacaktır. Bu çalışmada 27 anneden sadece 2'si çocuk haklarının neler olduğunu bildiklerini belirtmişlerdir. Araştırmanın diğer bir sorusunda ise, annelerin tamamına yakını çocukları ile çok iyi iletişim kurabildiklerini ifade etmişlerdir. Bu veriler karşılaştırıldığında, çocukla kurulacak sağlıklı bir ilişkinin temelinde öncelikle, uluslararası kanunlarla korunan Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuğa tanınan hakların bilinmesi olduğu düşünülmektedir. Araştırma bulgularına göre; çocuk haklarına dair sözleşme hakkında hiç bilgi sahibi olunmaması, üzerinde durulması gereken bir konu olduğu düşünülmektedir.

Genel olarak elde edilen bulgular analiz edildiğinde; annelerin etkili iletişim teknikleri konusunda desteklenmesi ve kendilerini geliştirmesi gerektiğini

göstermektedir. Yalnızca anne ve babalar değil; çocuğun bakımını üstlenen, çocuk ile iletişimde olan tüm bireylerin etkili iletişimin ne demek olduğu, çocukla nasıl iletişime geçecekleri, iletişim engelleri gibi iletişimin alt boyutları ile ilgili okullarda eğitimler verilebilir.

Etkili iletişim becerileri, bireylerin doğuştan doğal olarak getirdikleri özellikler değildir. Aktif dinleme, empati, hoşgörü, uzlaşma, gibi beceriler geliştirilebilir ve iyileştirilebilir tutumlardır. Bu da verilen eğitimler ile mümkün olacak, kişiler arası ilişkilerin iyileşmesini sağlayacağı düşünülmektedir.

Her yaş grubunun iletişim ihtiyacı farklı olduğu için, erken çocukluk döneminde; okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocuklar için öğretmenler aile katılım çalışmalarında, iletişim konusuna daha fazla yer verebilir.

Günümüzde ile dinamiklerinin değişmesi, sosyal medya, çeşitli aile tarzlarının ortaya çıkması gibi unsurların, aile içi iletişim eğitim programlarının içeriklerinin de revize edilerek, günümüz koşullarının ihtiyacına cevap verecek şekilde düzenlenmesi ve geliştirilmesi de fayda sağlayabilir.

Öğretmenler, ebeveynlere Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne dair farkındalık yaratacak olanaklar sunabilir, bilgilendirici çalışmalar yapabilir.

Baba çocuk iletişimini değerlendiren araştırmaların da yapılması sağlıklı aile içi iletişim için fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Allen, L., & Kelly, B. B. (2015). *Transforming the Workforce for Children Birth through Age 8: A Unifying Foundation*. Consensus Study Report. National Academies Press.
- Arabacı, N., & Ömeroğlu, E. (2013). *48-72 Aylık Çocuğa Sahip Anne-Babaların Çocukları İle İletişimlerinin BazıDeğişkenler Açısından İncelenmesi*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (30), 41-53.
- Balcı, S., & Yılmaz, M. (2016). *Çocukları Anaokuluna Devam Eden Annelere Verilen İletişim Becerileri Eğitiminin Ailenin İşlevlerine Etkisi*. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 2(14).
- Berrin, D. İ. N. Ç. (2015). Okulöncesi Eğitim Kurumuna Devam Eden Çocukların Ebeveynlerinin Çocuk Hakları Eğitimi Konusundaki Görüşleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 7-25.
- Büyüköztürk, Ş. (2005). Anket geliştirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 133-151.
- Camadan, F., Karataş, Z., & Bozali, S. (2017). Aile İçinde Yaşanan Anlaşmazlıklar: Ebeveynlerin ve Çocukların Görüşleri. *Electronic Journal of Social Sciences*.
- Carson, J. L., & Parke, R. D. (1996). Reciprocal negative affect in parent-child interactions and children's peer competency. *Child development*, 67(5), 2217-2226.
- Ceylan, Ş., Kahraman Gözün, Ö. ve Ülker, P. (2016). Annelerin Erken Çocukluk Dönemine Bakış Açısı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(5): 1333-1356
- Cherry, C. (1966). *On human communication* (pp. 169-178). Cambridge, MA: MIT press.
- Cori, J. L. (2019). *Annenin Duygusal Yokluğu*. İstanbul: Koridor Yayınları
- Creswell, J. W. (2020). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (5. Baskı). Çev. Ed., M. Bütün ve SB Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Creswell, J. W. (2019). *Nitel Araştırmacılar İçin 30 Temel Beceri*, trc. Hasan Özcan. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çağdaş, A. (2015) *Anne-Baba-Çocuk İletişimi*. Ankara: Eğitim Kitap Yayıncılık
- Çiftçi, O. (1991). *Çocuğun Sosyalleşmesinde Ailenin Rolü*. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 2(2).
- Dağ, H., Doğan, M., Sazak, S., Kaçar, A., Yılmaz, B., Doğan, A., & Arıca, V. (2015). *Çocuk Haklarına Güncel Yaklaşım*. *Cukurova Medical Journal*, 40(1), 1-5.

Diken, Ö., Topbaş, S., & Diken, İ. H. (2009). *Ebeveyn Davranışını Değerlendirme Ölçeği (EDDÖ) İle Çocuk Davranışını Değerlendirme Ölçeği (ÇDDÖ)'Nin Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışmaları.*

Dökmen, Ü. (2008) *İletişim Çatışmaları ve Empati.* İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Erbay, F., & Saltali, N. D. (2012). Altı yaş çocuklarının günlük yaşantılarında oyunun yeri ve annelerin oyun algısı. *Ahi Evran Üniversitesi Kirsehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 13(2), 249-264.

Guralnick, M. J., & Groom, J. M. (1985). Correlates of peer-related social competence of developmentally delayed preschool children. *American Journal of Mental Deficiency*.

Güngör, Baran, A. (2004). Türkiye’de Aile İçi İletişim Ve İlişkiler Üzerine Bir Model Denemesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, (1), 31-42.

Güneri E., Üney R., & Demirci O. (2018). *Kişiler Arası Etkili İletişim.* İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları.

Gordon T. (2012) *Etkili Anne-Baba Eğitimi (EAE).* İstanbul: Profil Yayıncılık.

Henderlong, J., & Lepper, M. R. (2002). The Effects Of Praise On Children’s Intrinsic Motivation: A Review And Synthesis. *Psychological Bulletin*, 128(5), 774.

Holland, M. L., & Merrell, K. W. (1998). Social-Emotional Characteristics Of Preschool-Aged Children Referred For Child Find Screening And Assessment: A Comparative Study. *Research In Developmental Disabilities*, 19(2), 167-179.

Höl, Ş. (2017). *Annelerin Çocuklarına Yönelik İletişim Becerilerinin 5-6 Yaş Grubu Çocuklarının İletişim Becerileri Üzerindeki Yordayıcı Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).

İbrahim, Kır. (2006). Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36), 381-404.

İnan, H. Z. 2010. Anaokulu Çağı Çocukları Olan Anne-Babaların Karşılaştıkları Problemler. *Milli Eğitim*, Cilt: 39 (188); S. 218-229.

Kagıtcıbası, C., Sunar, D., & Bekman, S. (2001). Long-Term Effects Of Early Intervention: Turkish Low-Income Mothers And Children. *Journal Of Applied Developmental Psychology*, 22(4), 333-361.

Kandır, A., & Orçan, M. (2011). Beş-Altı Yaş Çocuklarının Erken Öğrenme Becerileri İle Sosyal Uyum Ve Becerilerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. *İlköğretim Online*, 10(1).

- Kaner, S., Bayraklı, H., & Güzeller, C. O. (2011). Anne-Babaların Yılmazlık Algılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 12(02), 63-83.
- Kazan, H. (2019) Aile İçi İletişimin Altın Kuralları. *46'lık Dergi*, 8(30)
- Keçeli Ve Kaysili, B. (2008). Akademik Başarının Arttırılmasında Aile Katilimi. *Özel Eğitim Dergisi*, 9(1), 69.
- Keskin Paktuna, S. (2007) *Çocuklarla Doğru İletişim*. İstanbul: Boyut Yayınları.
- Kır, İ. (2006). Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36), 381-404.
- Kıral, B. (2019). Akademik Hayatta Sabır Üzerine Nitel Bir Çalışma. *Journal Of Computer And Education Research*, 7(14), 250-283.
- Kolucki, Barbara., & Lemish, Dafna. (2011). Çocuklarla İletişim (Çev. Yasemin Dede & Melike Diler). Unicef.
- Küçükaslan, Nazife, *Etkili İletişim Teknikleri*, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2014.
- Ladd, G. W., & Hart, C. H. (1992). Creating Informal Play Opportunities: Are Parents' And Preschoolers' Initiations Related To Children's Competence With Peers?. *Developmental Psychology*, 28(6), 1179.
- Landry, S. H., Smith, K. E., & Swank, P. R. (2003). The Importance Of Parenting During Early Childhood For School-Age Development. *Developmental Neuropsychology*, 24(2-3), 559-591.
- Le Chanu, M., & Marcos, H. (1994). Father-Child And Mother-Child Speech: A Perspective On Parental Roles. *European Journal Of Psychology Of Education*, 9(1), 3-13.
- Lindsey, E. W., & Mize, J. (2000). Parent-Child Physical And Pretense Play: Links To Children's Social Competence. *Merrill-Palmer Quarterly* (1982-), 565-591.
- Merih, Z. (1996). *İletişim Nedir? 2. Bs*. İstanbul: Cem Yayınevi
- Miller-Day, M. A. (Ed.). (2011). *Family Communication, Connections, And Health Transitions* (Vol. 1). Peter Lang.
- Ogelman, H. G., & Çabuk, F. U. (2013). 5 Yaş Çocuklarının Sosyal Konumlarının Anne Babalarının Kabul Red Düzeyleri İle İlişisinin İncelenmesi. *Journal Of Suleyman Demirel University Institute Of Social Sciences*, 18(2).
- Özel, E. Ve Zelyurt, H. (2016). Anne Baba Eğitiminin Aile Çocuk İlişkilerine Etkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 36, 9-34.

- Özmert, E. N. (2006). Erken Çocukluk Gelişiminin Desteklenmesi-III: Aile. *Çocuk Sağlığı Ve Hastalıkları Dergisi*, 49(3), 256-273.
- Peterson, R., & Green, S. (2009). *Families First-Keys To Successful Family Functioning*. Communication.
- Posluoğlu, Baydar., F. D. (2014). *İlkokul Öğretmenlerinin İletişim Yeterlilikleri İle Empati Kurma Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Sancaktepe İlçesi Örneği). Yeditepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Puff, J., & Renk, K. (2016). Mothers' Temperament And Personality: Their Relationship To Parenting Behaviors, Locus Of Control, And Young Children's Functioning. *Child Psychiatry & Human Development*, 47(5), 799-818.
- Petrovska, S., Sivevska, D., & Cackov, O. (2013). Role Of The Game İn The Development Of Preschool Child. *Procedia-Social And Behavioral Sciences*, 92, 880-884
- Sezer, T., Yılmaz, E., & Koçyiğit, S. (2016). 5-6 Yaş Grubu Çocukların Oyun Becerileri İle Aile-Çocuk İletişimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 185-204.
- Sunar, D. (2009). *Mothers And Fathers Child-Rearing Practices And Self-Esteem İn Three Generations Of Urban Turkish Families*. Perspectives On Human Development, Family And Culture, 126-139.
- Sürücü, A., (2003). *Anne-Baba Çocuk İletişimi. Eğitime Yeni Bakışlar*. Ali Murat Sünbül (Ed.). Ankara: Mikro Yayınları.
- Şipal, R. F., Yeğengil, C. Ve Toka, N. (2012). Okul Öncesi Dönemde Aralarında Yaş Farkı Olan Ve İkiz Kardeşler Arasındaki Kıskançlığın Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. *Eğitim Ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori Ve Uygulama*, 3(5), 55-68.
- Şirin, M. R. (2019). *Çocuk Hakları: Aynı Okyanusta Yüzmek İçin. Çocuk Ve Medeniyet Dergisi*, 4(8).
- Tekin, H. H., & Tekin, H. (2006). Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(13), 101-116.
- Temel, D., & Türkoğlu, B. (2019). Yerleşim Yerlerine Göre Anne Baba Tutumlarının Okul Öncesi Çocukların Sosyal Becerilerine Etkisi. *Gazi University Journal Of Gazi Educational Faculty (GUJGEF)*, 39(2).
- Tepeli, K. (2012). Çocukların İstenmeyen Davranışlarına Karşı Annelerin Kullandıkları İletilerin Niteliksel Analizi. *Humanities Sciences*, 8(1), 138-158.
- Thomas, G. (2009). *Etkili Anne-Baba Eğitimi*, (Çev. Dilek Tekin Ve Nazlı Özkan). İstanbul: Profil Yayıncılık.

Thompson, H. M. (2017). VL Gadsen, M. Ford, & H. Breiner (Eds.): Parenting Matters: Supporting Parents Of Children Ages 0–8. *Child And Adolescent Social Work Journal*, 34(4), 397-398.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2020)

Türkoğlu, B., Çeliköz, N., & Uslu, M. (2013). 3-6 Yaş Aralığında Çocuğu Olan Babaların Nitelikli Zaman Algılarına Dair Görüşleri. *Eğitim Ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 54-71.

Türnüklü, A. (2000). Eğitim Bilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme. *Kuram Ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 6(4), 543-559.

Utaş Akhan, L., & Batmaz, M. (2011). 0-6 Yaş Grubu Çocuğu Olan Çalışan Annelerin Çocuk Bakımı İle İlgili Karşılaştıkları Sorunların Ve Sorun Çözme Yaklaşımlarının İncelenmesi. *İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 19(3), 161-167.

Voltan Acar, N. (2012). *Yeniden Terapötik İletişim Kişiler Arası İlişkiler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

Wertheim, E. G. (2008). *The Importance Of Effective Communication*. Retrieved On The 08-08-2016 From <http://web.cba.neu.edu/~ewertheim/interper/commun.htm>.

Winkler, J. (2000). Development Of The Maternal Bond During Pregnancy. *Casopis Lekarů Ceskych*, 139(1), 5-8.

Yavuzer, H. (2004). *Ana-Baba Okulu* (11. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Zakirov, F. I. (2014). Comparative Analysis Of Psychological Development Of Children Brought Up In Infant Orphanages And In Foster Families. *Aspirantskiy Vestnik Povolzhya*, (5-6), 39-42.

Zehir, H., Zehir, K., Yalçın, F. A., & Yalçın, M. (2019). Okul Öncesi Dönemde Çocukların Teknolojik Araç Kullanımı Ve Ailelerin Bu Araçların Kullanımını Sınırlandırmada Kullandığı Stratejiler. *Current Research In Education*, 5(2), 88-103.

Zolten, K., & Long, N. (2006). *Parent/Child Communication*. Department Of Pediatrics, University Of Arkansas For Medical Science.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

URL-1 https://www.unicefturk.org/public/uploads/files/UNICEF_CocukHaklarınaDairSozlesme.pdf (Erişim Tarihi: 02.02.2021)